

Centre for Economic and Regional Studies of the Hungarian
Academy of Sciences – Institute of World Economics
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világgazdasági Intézet

Műhelytanulmányok

119.

2016. december

Weiner Csaba

AZ ÁLLAM SZEREPE AZ OROSZ GAZDASÁGBAN

KÖZÉPPONTBAN AZ ÁLLAMI VÁLLALATOK

MTA

Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

Műhelytanulmányok 119. (2016) 1–72. 2016. december

Az állam szerepe az orosz gazdaságban

Középpontban az állami vállalatok

szerző:

Weiner Csaba

tudományos főmunkatárs

Magyar Tudományos Akadémia

Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont

Világgazdasági Intézet

E-mail: weiner.csaba@krtk.mta.hu

Minden itt kifejtett vélemény és következtetés a szerző sajátja, amely nem minden esetben tükrözi a Világgazdasági Intézet, illetve a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont kutatóinak véleményét, vagy a Magyar Tudományos Akadémia álláspontját

ISBN 978-963-301-641-1

ISSN 1417-2720

Az állam szerepe az orosz gazdaságban

*Középpontban az állami vállalatok**

Weiner Csaba^a

Összefoglaló

Az oroszországi kapitalizmusnak nincsenek szilárd gyökerei, azokon az alapokon nyugszik, amelyeket a központi tervgazdaság és a szocialista társadalom alatt tettek le. Miközben a piacgazdaság alapvető intézményeit hamar megteremtették Oroszországban, a régi rendszer számos jellemzője megmaradt. A kilencvenes évek eleje óta azonban a politikai-gazdasági rendszer lényeges változásokon ment keresztül. A fő választóvonalat a Jukosz olajtársaság elleni hadjárat megindítása jelentette 2003-ban. Az állam és az üzleti élet közötti kapcsolatok érdemben változtak meg: az állam jelentősen kiterjesztette a szerepét a gazdaságban, egy etatista periódus vette kezdetét egy nagyrészt liberális orosz kapitalizmust követően. A 2008–2009-es és a 2014-től kezdődő válságok már nem hoztak olyan markáns növekedést az állam szerepében, mint a 2003-tól tapasztalt átrendeződés. A tanulmány ezeket a változásokat tekinti át a Szovjetunió felbomlásától kezdve. A középpontban az állami tulajdon, illetve az állami vállalatok állnak.

JEL-kód: G32, G34, G38, L33, P31

Tárgyszavak: Oroszország, kapitalizmus, állami tulajdon, állami vállalatok, államosítás, privatizáció, pénzügyi-ipari csoportok, oligarchák

---

---

* A kutatás a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal K-105914 számú, „A kapitalizmus változatai – a közvetlen állami gazdasági szerepvállalás változatai” című projektje keretében valósult meg.

^a PhD, tudományos főmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, 1112 Budapest, Budaörsi út 45. *E-mail-cím:* weiner.csaba [at] krtk.mta.hu.

„A legjobbat akartuk, de úgy sikerült, ahogy szokott.”
(Viktor Csernomirgin)

1. Bevezetés

A 2008 szeptemberében világméretűvé eszkalálódó válság az állami szerepvállalás erősödését eredményezte globálisan. Ez Oroszországban sem volt másképp, azonban az állam és az üzleti élet közötti kapcsolatok különféle dimenziókban ekkorra már hosszú ideje minőségi változások történtek, a 2014-ben kezdődő oroszországi válság pedig újabb lehetőséget teremtett a közvetlen gazdasági szerepvállalásnak. A fordulatot, az etatizálódás útjára való lépést Oroszország legjelentősebb olajtársasága, a Jukosz elleni hadjárat megindítása jelentette 2003-ban (Vasileva, 2014), amely messze túlmutatott Platon Lebegyevnek, a Jukosz egyik fő tulajdonosának, valamint Mihail Hodorkovszkijnak, a Jukosz első számú részvényesének a letartóztatásán és bebörtönzésén, továbbá a Jukosz vagyoneszközeinek az elárverezésén.¹

Kevés vitatottabb kérdés van a nemzetközi szakirodalomban, mint az orosz piacgazdaság természetének a megítélése (Csaba, 2006, p. 314.). Az orosz politikai-gazdasági rendszert az elmúlt 25 évben különféleképpen minősítették. Hívták már – egy adott időszakát – többek között oligarchikus, patrimoniális, haveri, kaotikus és államkapitalizmusnak is.² Viták vannak arról, hogy az állam és az üzleti élet közötti kapcsolatok milyen szakaszokra bonthatók, hol voltak a töréspontok és mi képviseli a folytonosságot.³

A kilencvenes években kibontakozott kapitalizmusnak nem voltak szilárd gyökerei Oroszországban, bár a kapitalizmus már kétszer rövid időre beköszöntött: először a cári monarchia idején az 1905–1907-es „burzsoá forradalom” és az első világháború között, majd a polgárháború után az 1920-as években. A Pjotr Sztolipin miniszterelnök (1906–1911) agrárreformjaihoz kapcsolódó kapitalizmust az 1917-es bolsevik forradalom

---

¹ Gyakorlatilag államosították a Jukoszt.

² Ezekre részletesen kitérünk a 3. fejezetben. A felsorolás azonban folytatható. Mások ugyanis klánkapitalizmusnak (Kosals, 2006), Kreml-kapitalizmusnak (Blasi-Kroumova-Kruse, 1997), bürokratikus kapitalizmusnak (Shevtsova, 2007), piranhakapitalizmusnak (Markus, 2015) vagy egyszerűen vadkapitalizmusnak (Bruner, 2002) nevezték az orosz piacgazdaságot.

³ Ezekkel a vitákkal is a 3. fejezetben foglalkozunk érdemben.

égette fel, míg a hadikommunizmust követő lenini új gazdaságpolitikának (*novaja ekonomicseszkaja polityika, NEP*) – amelynek szintén központi eleme volt a mezőgazdaság (a gabonapiac) – Sztálin vetett véget az 1920-as évek végén.⁴ Az 1990-es években kialakult új orosz kapitalizmus azokon az alapokon nyugszik, amelyeket egy központilag tervezett gazdaság és a szocialista társadalom alatt tettek le (*Menshikov, 1999*). *Hanson (2003)* szerint nehéz amellettt érvelni, hogy a szovjet gazdasági rendszer azért ért véget, mert az átfogó állami tulajdon és a központi tervezés eleve kivitelezhetetlen volt. A szovjet központi tervezés hatvan éven át – 1928-tól 1988-ig – úgy-ahogy, de működött. Megbirkózott sok mindennel, a szovjet állampolgárok pedig jobban éltek az 1980-as évek végén, mint a késői 1920-as években. Nem volt igazuk azoknak, akik az 1920-as és az 1930-as években amellettt kardoskodtak, hogy a szocialista termelés nem lehetséges. Friedrich von Hayek és Ludwig von Mises mérsékeltebb érveit viszont a történelem igazolta. Igazuk volt, amikor azt állították, hogy a szocialista termelés arra van ítélve, hogy kevésbé hatékony legyen, mint a kapitalista. És igazuk lehetett akkor is, amikor azt gondolták, hogy összeférhetetlen a piac és az állami tulajdon a nemzetgazdaság egészének általános jellemzőiként. A magyar gazdaság 1968 után húsz évig az állami tulajdon dominanciájának és a szabályozott termékpiacoknak a keverékét jelenítette meg, de a rendszer nagy gyengesége maradt az állami tulajdon összeegyeztethetlensége a tőkepiacokkal és így a termelők kemény költségvetési korlátjával. Az 1970-es évek végétől Kína egy furcsa duális gazdaságot alakított ki, amelyben egy *de facto* kapitalista piacgazdaság együtt létezik az állami tulajdonú tervgazdasággal – a növekedés pedig főként az előbbiből adódik. Ám mint *Réthy (2003)* figyelmeztet: míg Kína egy elmaradott és szegény agrárország volt, addig a Szovjetunió közepesen fejlett ipari országnak számított, erősen integrált gazdasággal és ipari termeléssel. Az orosz politikai gazdaságtan fejlődése érdekes kombinációt mutat: bár a Szovjetunió összeomlásával Oroszország bevezette a piacgazdaság alapvető intézményeit, a régi rendszer számos jellemzőjét megtartotta, különösen a klientizmust, a patrimonializmust, a kormány hangsúlyos szerepét és a bürokráciát (*Vasileva, 2014*).

---

⁴ Szovjet-Oroszország korai történetének egy rövid, de kritikus időszakában, 1918 tavaszán Lenin támogatta az államkapitalizmus politikáját. Úgy vélte, hogy az államkapitalizmus a legjobb mechanizmus a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenethez Oroszországban. Nyikolaj Buharin azonban határozottan ellenezte Lenin kísérletét, hogy az államkapitalizmust a bolsevizmus kánonjába foglalják (*Buchanan, 1976*).

A folyamatok megértéséhez végig kell nézni az orosz kapitalizmus történetét a Szovjetunió felbomlása óta. A tanulmány a bevezetést követően gazdasági és politikai áttekintéssel indul (2. fejezet). Ezután az orosz kapitalizmus, illetve az üzleti élet és az állam közötti kapcsolatok változásának szakaszolásával foglalkozik (3. fejezet). Az állam szerepét előbb a 2003-ig tartó időszakban (4. fejezet), majd 2003-tól napjainkig vizsgálja meg (5. fejezet). Ez utóbbi két fejezet adja a tanulmány gerincét. A középpontban az állami tulajdon, illetve az állami vállalatok állnak. A 4. fejezetben a kilencvenes évek privatizációját (4.1. fejezet) és ahhoz kapcsolódóan az úgynevezett pénzügyi-ipari csoportok (orosz betűszóval FPG [*finanszovo-promislennaja grupp*], vagy az ismert angol betűszóval FIG [*financial-industrial group*]) és az oligarchák kérdését járjuk körül (4.1.1. fejezet). Az 5. fejezetben elsőként az állami terjeszkedés trendjeit ismertetjük (5.1. fejezet), kitérve az állami vállalatok „társadalmi szerepvállalására” (5.1.1. fejezet) és a kormányképviselők állami vállalatoknál betöltött szerepére (5.1.2. fejezet). Külön fejezetben mutatjuk be az oroszországi állami vállalatok típusait (5.2. fejezet), az állami tulajdon részesedésének a változását Oroszországban (5.3. fejezet), az oroszországi privatizáció alakulását a kétezres évek második felétől (5.4. fejezet), valamint az oroszországi magán- és állami tulajdonú vállalatok hatékonyságát (5.5. fejezet). A tanulmány az összeggel zárul (6. fejezet).

2. Gazdasági-politikai áttekintés

A Szovjetunió felbomlása óta négy válság rázta meg az orosz gazdaságot: (1) az 1992–1996-os transzformációs visszaesés,⁵ (2) az 1998-as valuta-, fiskális, adósság- és bankválság, (3) a 2008–2009-es globális válság és (4) a 2014-ben kezdődő krízis. Ez idő alatt Oroszországnak mindössze három elnöke volt: Borisz Jelcin, Vlagyimir Putyin és Dmitrij Medvegyev.⁶

---

⁵ Csaba (2006, p. 315.) értelmezésében 1994 és 1997 között ment végbe a transzformációs visszaesés, szerinte 1992–1993 a hatalmi viszonyok újrendezésének a jegyében telt el.

⁶ Jelcin 1991 júliusa és 1999 decembere között volt Oroszország élén, akit Putyin követett: 1999 végétől 2000 májusáig megbízott, 2000 májusa és 2008 májusa között pedig megválasztott elnökként. Medvegyev

Az orosz gazdaság nehéz átalakuláson ment át a kilencvenes években. A Szovjetunió összeomlásával Oroszország mély gazdasági visszaeséssel nézett szembe, amely hiperinflációval és az árnyékgazdaság terjedésével párosult. Ebben a környezetben a Jelcin körüli fiatal reformerek csapata radikális liberális gazdaságpolitikát, úgynevezett sokkterápiát hajtott végre, ami a piacgazdaságba való gyors átmenetet célozta meg. A liberális reformok első szakasza 1994 közepére zárult le: formálisan bevezették a piacgazdaságot. A reformok a makrogazdasági stabilizációt, a belföldi árak (többségének) és a külkereskedelem liberalizációját, valamint a tömeges vagy „nagyprivatizációt” foglalták magukban (Vasileva, 2014).

1997 volt az első év, hogy az orosz gazdaság növekedést mutatott, amelyet azonban máris az 1998-as összeomlás követett. Az orosz GDP 1998-ban az 1989-es – vagyis még a Szovjetunió belüli – orosz csúcsszint 55 százalékán állt (Dutkiewicz, 2009), majd 2007-re a 99 százalékáig jutott el, miközben számos volt szovjet tagköztársaság már túllépte az 1990-ben kezdődő visszaesést megelőző év szintjét (Popov, 2013, p. 90.).⁷

Az 1998. augusztusi válságot követően megszűnt a barter és jelentősen csökkentették az állami kiadásokat, ami tisztító hatással volt az orosz piacgazdaságra. A kezdeti reformcsomag elegendő volt ahhoz, hogy a piacgazdaság túlélje (Åslund, 2007, 2015).

A gazdasági átmenet speciális pénzügyi-ipari integrációkat hozott létre Oroszországban. A pénzügyi-ipari csoportok, a FIG-ek egy bankból és egy vagy több ipari vállalatból állnak (Popova, 1998). A FIG-ek élén egy vagy több magánszemély volt, akik oligarchaként (angolul *oligarch* vagy *tycoon*) lettek ismertek (Cox, 2000), bár Fortescue (2006) az olajbáró (*oil baron*) és acélmágnás (*metal magnate*) kifejezéseket preferálja, mert szerinte Oroszországban nem volt oligarchia, amely ténylegesen uralta volna az országot, ráadásul a kifejezés erősen terhelt. Hoffman (2005, p. 9.) viszont azt igyekszik bebizonyítani, hogy fél tucat oligarcha lett az új Oroszország irányítója, az új rend megteremtője és apostola. A kilencvenes évek végére óriási politikai hatalom és/vagy

---

2008. május és 2012. május közötti elnöksége alatt Putyin miniszterelnök volt, majd 2012 májusa óta ismét Oroszország elnöke, ezúttal már hat évre. Medvegyev azóta miniszterelnök.

⁷ A recesszió abszolút és relatív nagyságáról viták vannak. Csaba (2006, p. 308.) például határozottan állítja, hogy az orosz gazdaság visszaesésének az időtartama és mélysége átlagosnak volt tekinthető. A transzformációs, azaz az átalakulással és nem az államalapítással összefüggő visszaesés (lásd feljebb) Oroszországban is a GDP 20 százalékára rúgott, három és fél éves hossza is megfelelt a közép-európai átlagnak. A különbség az, hogy ez már hatévnnyi visszaesésre rakódott rá. Csaba (2006, p. 311.) szerint az ipar GDP-beli részarányának a zsugorodása ugyancsak közép-európai átlagnak mondható volt.

mérhetetlen gazdaság összpontosult a kezükben. Dutkiewicz (2011) szerint a kilencvenes években az orosz állam elvesztette a kapacitását, hogy irányítsa és menedzselje az átalakulás hatalmas terhét. A belső és külső nyomás alatt álló állam kivonult az alapvető funkcióinak az ellátásából.⁸ A hatalomba került elitből hiányzott a koherencia, s nem rendelkezett hosszú távú tervekkel.

A kilencvenes években az orosz politikai elit fragmentáltsága ellenére két csoportra volt osztható: a liberálisokra és a konzervatívokra. A liberálisok a Jelcin körüli fiatal progresszív közgazdászok és reformerek voltak, sokuk új a politikában. A konzervatívok a kommunista párt nomenklatúrájából jöttek, vagyis megőrizhették a pozícióikat. A konzervatívokhoz tartoztak az úgynevezett *szilovikok*, azaz a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek és a hírszerzés soraiból érkezők. A liberálisok és a konzervatívok közötti erőviszonyok változtak Jelcin elnöksége alatt. A kilencvenes évek első felében a Jegor Gajdar miniszterelnök vezette fiatal liberális elit dominált. A kilencvenes évek második felére azonban Jelcin csapata kezdte elveszíteni a népszerűségét a radikális reformok fájdalmas következményeinek (mint a drámaian zuhanó életszínvonal és a megtakarítások elvesztése) köszönhetően. A csecsen háború népszerűtlensége és az 1998-as oroszországi válság csak súlyosbította a helyzetet (Vasileva, 2014).

1999 végére egy bizarr háromosztatú politikai koalíció alakult ki, amibe az új szereplők a titkosszolgálatok felől érkeztek. A pétervári klánhoz egyrészt egy civil szárny tartozott (az adminisztratív elit nyugatos és liberális közgazdászai, technokratái), másrészt pedig az egykori titkosszolgálati emberek. A jelcini családhoz a Jelcin legszűkebb környezetéhez tartozó üzletemberek, pontosabban oligarchák, valamint a velük szorosan együttműködő – gyakran azok „delegáltjaiként” működő – vezető kormányzati tisztségviselők voltak sorolhatók. Ez a bizarr politikai koalíció választotta ki és segítette hatalomra Putyint 1999 végén, majd 2000 elejétől irányította Oroszországot. A fordulatot a Jukosz-ügy jelentette 2003-ban: a jelcini korszak emberei kiestek a koalícióból, amely ezzel a péterváriakra zsugorodott, akik viszont már nem Putyin politikai partnerei, hanem sokkal inkább kliensei lettek. Az első körben a politikai ambícióikról kellett az oligarcháknak lemondaniuk: a képviseleti hatalom közvetlen politikai döntéshozatali köréből kellett távozniuk. A második körben azonban már nem

---

⁸ Dutkiewicz–Popov (2004) szerint a modern állam minimum három monopóliummal bír: az erőszakszervezetek, az adóbegyűjtés és a pénzkibocsátás feletti monopóliummal. A kilencvenes években azonban mindhárom monopóliumot aláásták Oroszországban.

maradhattak a nyilvános politikai verseny érdemi alakítói, egy-egy szereplő szponzorai sem (Sz. Bíró, 2003a, 2003b, 2007, 2010). Gereben (2005, p. 607.) szerint a Jukosz-ügy nem a kezdete, hanem a kiteljesedése volt a gazdasági hatalom megkaparintására és annak részeként az oligarchák háttérbe szorítására irányuló tevékenységnek. Putyin második elnökségére a *szilovikok*, különösen az ex-KGB-sek lettek a domináns politikai elit, gyakorlatilag a politikai szféra minden területén befolyásos pozíciókat szereztek. Miután hatalomba kerültek, a *szilovikok* igyekeztek felzárkózni a vagyon-újraelosztásban és jelentősen alakították az állam és az üzleti élet közötti kapcsolatokat (Vasileva, 2014). A kilencvenes években a helyi hatalom volt túlsúlyban a központival szemben. Putyin elnökségét a központi igazgatás megerősödése és a helyi hatalmak megzabolázása jellemezte (Csaba, 2006, p. 308.).

A kétezres évek orosz gazdasági felemelkedését a legtöbb szakértő következetesen alulbecsülte (Weiner, 2011). Az orosz gazdaság 1999 és 2008 között évi átlag 6,9 százalékos ütemben növekedett. Åslund (2015) szerint a sikernek három fő tényezője volt. Az első a kilencvenes évek gazdasági transzformációja, a gazdasági reformok kritikus tömege: a dereguláció, a privatizáció és végül a pénzügyi stabilizáció (Åslund, 2007). Másodszor, a hosszú depressziót követően Oroszországnak nagy szabad kapacitásai voltak (humán tőke, nyersanyagok, gyárak). Harmadszor, 2003 és 2008 között az olajárak élesen nőttek. Ahrend (2008, pp. 3–8.) – Åslundtól némileg eltérően súlyozva – az 1998-as és a 2008–2009-es válságok közötti tíz év gazdaságtörténetét a következő három periódusra osztja. 1999-től 2001-ig a rubel 1998-as leértékelése jelentette a fő lökést a gazdasági növekedéshez. A 2001 és 2004 közötti szakasz az olajkitermelés fellendüléséhez kapcsolódott. Végül, a 2004 és 2008 közötti periódust a növekvő termékárak melletti fogyasztási *boom* jellemezte.⁹

Az olaj- és gázbevételek oroszországi szerepe és az azoktól való függőség evidenciaszámba megy. Ezekre a bevételekre két szuverén vagyonalap épült fel (lásd az

---

⁹ Ami az olajárak szerepét illeti: Kazakova-Szinyelnyikov-Muriljov (2009, pp. 132–133.) az orosz GDP növekedését strukturális és konjunkturális összetevőkre bontották. Számításaik szerint a strukturális komponens súlya 1999 és 2004 között relatíve magas maradt, majd 2005-től ez a helyzet gyökeresen megváltozott: 2005–2006-ban az orosz gazdaság bővülése több mint 75 százalékban az olajárak növekedésének (mint konjunkturális tényezőnek) volt köszönhető. A különféle tanulmányok relatíve hasonló eredményre jutottak az olajárak és a GDP alakulása között mérhető elaszticitást illetően: 0,15-os (Kuboniwa, 2012), 0,2-es (Rautava, 2013) és 0,24–0,25-os (Ito, 2008; Korhonen-Ledyeva, 2010) koefficienseket kaptak. Suni (2007) szerint az olajárak növekedése 2001 és 2006 között az éves GDP-t 2,5 százalékponttal növelte, ami 0,2-es elaszticitási együtthatónak felel meg (idézi: Kudrin-Gurvich, 2015).

1. táblázatot). A stabilizációs és sterilizációs funkciókat ellátó Stabilizációs Alapot (*Sztabilizacionnij fond*) 2004 januárjában hozták létre, majd 2008 februárjában a Tartalékalapra (*Rezervnij fond*) és a Nemzeti Jóléti Alapra (*Fond nacionalnovo blagoszosztojanyija*) választották szét. 2008 elején a Stabilizációs Alapból 135 milliárd dollárnyi, a 2007-es GDP 10 százalékának megfelelő összeg került át a Tartalékalapba, a maradék 25 milliárd dollárnyi, a GDP 1,5 százalékát kitevő eszköz pedig a Nemzeti Jóléti Alapba ment (OECD, 2011). A Nemzeti Jóléti Alap nagyrészt, a Tartalékalap viszont egészében a jegybanki nemzetközi tartalékok részét képezi. A két alap, de különösen a Tartalékalap fontos szerepet játszott a 2008–2009-es és a 2014-től kezdődő válság során. Például a Tartalékalap 2009-ben lehetővé tette, hogy a költségvetési hiányt külföldi források bevonása nélkül lehessen finanszírozni.

1. táblázat

Oroszország néhány fontosabb gazdasági mutatója, 2007–2015

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
GDP változása (%)	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	3,5	1,3	0,7	-3,7
Konszolidált költségvetés egyenlege, beleértve a költségvetésen kívüli alapokat (a GDP %-ában)	6,0	4,9	-6,3	-3,4	1,5	0,4	-1,3	-1,2	-3,5
Szövetségi költségvetés egyenlege (a GDP %-ában)	5,4	4,1	-6,0	-3,9	0,8	-0,1	-0,5	-0,5	-2,4
Konszolidált államadósság (a GDP %-ában)	7,2	6,5	8,3	9,0	9,5	10,5	11,4	14,4	14,3 ^a
Tartalékalap (2007-ben Stabilizációs Alap), az év végén (Mrd USD)	156,81	137,09	60,52	25,44	25,21	62,08	87,38	87,91	49,95
Nemzeti Jóléti Alap, az év végén (Mrd USD)		87,97	91,56	88,44	86,79	88,59	88,63	78,00	71,72
Nemzetközi jegybanki tartalékok, az év végén (Mrd USD)	478,8	427,1	439,0	479,4	498,6	537,6	509,6	385,5	368,4

^a 2015. január–szeptember.

Forrás: Mau (2016b).

Az orosz közvéleményben az 1999-től 2008-ig tartó gazdasági-társadalmi siker jellemzően Putyin elnökhöz kötődik, annak ellenére, hogy már az 1999-es növekedés után lett elnök (Åslund, 2015). Åslund–Kuchins (2009) szerint bár Oroszország 1991 és 1993, valamint 1998 és 2002 között jelentős reformokon ment keresztül, a köztes időszakokban alig történt érdemi lépés. Putyin ideje alatt a prioritás nem a hosszú távú növekedésbe való beruházás volt, hanem a rövid távú sokkokkal szembeni rugalmasság növelése (Gaddy–Ickes, 2009). Oroszország a stabilizációt követően nem lépett modernizációs fázisba a kétezres évek közepétől, amikor a Kreml már mindent

megkapott: a politikai hatalmat, az erőforrásokat és a széles társadalmi támogatottságot (Dutkiewicz, 2009). Bár már előtte is napirenden volt, csak a 2008–2009-es válság tette a politikai diskurzus tartozékává a modernizációt.¹⁰

A 2008–2009-es válságot megelőzően Oroszország a túlfűtött gazdaság összes jelét magán hordozta. A gyorsan romló globális körülmények alapvetően két irányból érintették Oroszországot 2008 nyarán. Egyrészt a globális hitelpiacok beszűküléséből adódó likviditási válság, másfelől az olajárak hirtelen visszaesése sújtotta. Ezekhez jöttek még a befektetők bizalmát tovább rontó belföldi történések. Az olajalapok (amelyek együttes nagysága 2008 végén a GDP több mint 16 százaléka volt) és a nagyon alacsony államadósság (2008 végén a GDP 6,5 százaléka) azonban széles lehetőséget teremtettek a válságkezelő intézkedésekre, a külső sokkok hatásainak az enyhítésére (Weiner, 2011).

A 2008–2009-es és a 2014-től kezdődő válságok közötti időszakban az orosz gazdaság már nem talált magára. A beruházási aktivitás csökkenése 2012-től érezhető volt (Mau, 2016a). Az orosz gazdaság 2013-ban már stagnált. A külső okok közül az európai gazdaságok elhúzódó stagnálása és a dollár erősödése emelhető ki (Connolly, 2015). Mindeközben viszont a súlyos strukturális problémák már a kétezres évek közepétől csökkentették a növekedési potenciált Oroszországban. A két új negatív exogén tényező: a 2014-es ukrajnai eseményeket követő nyugati szankciók és a 2014 júniusától tapasztalt olajáresés voltak. Åslund (2015) szerint a 2014-től kezdődő oroszországi válság során ezek mellett a harmadik probléma az állami dominancia és a haveri kapitalizmus növekedése volt.

2014 végén úgy tűnt, hogy katasztrófa szélén áll az orosz gazdaság. A rubel mélyrepülésbe kezdett, az elfogadott költségvetés pillanatok alatt irreálissá vált. A 2015-ös válságkezelő politikák következtében azonban az eredmények valamelyest jobbak, mint 2014 végén várhatóak voltak. A legrosszabb forgatókönyvet sikerült elkerülni. Idejében álltak át szabad lebegtetéses árfolyamrezsimre, illetve inflációs célkövetéses monetáris politikára, továbbá a költségvetési kiadások konszolidálása és a kormányzat válságkezelő tervének végrehajtása megakadályozta, hogy a helyzet kicsússzon az ellenőrzés alól (Mau, 2016a). A válság 2015-ben elérte a mélypontját.

---

¹⁰ Általában véve a modernizáció egyaránt jelenti az oroszországi ipari infrastruktúra megújítását, valamint a költségvetési és exportbevételek diverzifikációját az olaj- és gázfüggőségtől (Robinson, 2011).

3. Szakaszolási dilemmák

Különböző módon szakaszolható az orosz kapitalizmus története a Szovjetunió felbomlását követően. Eltérek a vélemények arról, hogy az egyes szakaszok mennyiben mások: mely ponton ragadható meg a folytonosság. Ahogy már jeleztük, tanulmányunkban a Jukosz-ügyet tekintjük a legmeghatározóbb fordulópontnak.

Bunyin (2004) öt periódusra osztja az üzleti élet és az állam közötti kapcsolatokat a posztkommunista Oroszországban. Az első az 1990–1996-os, amelyben az államnak vezető szerepe van, de növekvőben van az üzleti szféra befolyása; az állam hozzájárul az üzleti tevékenység fejlődéséhez. A második szakasz (1996 és 1998 között) az oligarchikus kapitalizmusé, ekkor a nagyvállalkozók (*big business*) dominálnak. A harmadik (1998–2000) az oligarchikus modell válsága, Szergej Kirijenko és Jevgenyij Primakov nem oligarchikus kormányainak ideje. A negyedik szakasz (2000–2003) a hatalom és az oligarchák/nagyvállalkozók közötti kompromisszumok időszaka, ekkor történik meg az oligarchák kiszorítása a tömegmédiából, de megőrzik a befolyásukat az orosz gazdasági életben. Az ötödik szakasz, az államkapitalizmus ideje 2003-ban kezdődik, jellemzője az állami dominancia – a politikai ellenőrzés megteremtése az üzleti élet felett a tulajdon kisajátításával és bebörtönzéssel való fenyegetéssel. Jaszin (2005, pp. 185–186.) alapján véve elfogadja Bunyin osztályozását, de összevonja a második és a harmadik szakaszt. Nála az első szakasz 1990-től 1995-ig tart, a második 1995-től 2000-ig, a harmadik 2000-től 2003-ig, a negyedik pedig 2003-ban kezdődött.

Simonia (2004) az orosz kapitalizmus három időszakát különítette el. 1992–1998 a *beszpregyel*, vagyis a törvények megszegése, a gátlástalanság és a korrupció időszaka, jellemzője a legértékesebb állami vagyoneszközök korlátlan elbitorlása vagy felvásárlása az elit szűk csoportja által. Az 1998–2002 közötti periódust a *peregyellel*, vagyis a megszerzett aktívák újrafelosztásával illeti. Végezetül, 2003–2004-ben az újrafelosztás automatikusan folytatódott, leggyakrabban adminisztratív eszközökkel, koholt vádakkal való csődbe kényszerítéssel és más hasonló módszerekkel. Egyre inkább meghatározó jellemző lett az állami ellenőrzés helyreállítása az illegálisan megszerzett eszközök egy része felett az olaj- és gázszektorban, valamint az állami szabályozás általános erősödése.

Åslund (2006) az orosz energiapolitikákkal kapcsolatban három modellt különít el: az első a régi szovjet, a második a liberális vagy oligarchikus, a harmadik pedig az államkapitalista. A szerző szerint a liberális-oligarchikus modell az orosz energiapolitikát 1994 és 2004 között uralta.

Az állam és az üzleti élet közötti kapcsolatok a foglyul ejtett állam (*state capture*) és a foglyul ejtett üzleti élet (*business capture*) időszakaira is bonthatók. Míg Jelcin második ciklusát az állam foglyul ejtése jellemezte, addig Putyin második terminusának fő vonása az volt, hogy az állam ejtette foglyul az üzleti életet (Zweynert, 2010). Yakovlev (2006) szerint az 1998–1999-es állapottól – amikor is a szövetségi és regionális hatóságok az oligarchikus tőke ellenőrzése alatt álltak és az állam az állam privatizációjával (*privatisation of the state*) vagy foglyul ejtésével volt leírható – 2003–2004-re az állam nagyon gyorsan elfoglalta az üzleti életet.

Vasileva (2014) viszont úgy véli, hogy az orosz kapitalizmus változásának az a sokat idézett értelmezése, amely szerint a kilencvenes évek foglyul ejtett államától a kétezres évek foglyul ejtett üzleti életéhez tértek át, nem ad teljes képet arról a folyamatról, amelyen az orosz kapitalizmus keresztülment a kilencvenes évek eleje óta. A felszíni változás mögött ugyanis az állam és a gazdaság részleges összeolvadásának a folytonossága áll. Vasileva ugyancsak két részre osztja a Szovjetunió felbomlása utáni időszakot, viszont a fősodorról szemben nem a jalcini és putyini érára, hanem a liberalizáció és az etatizmus időszakaira, mert az adott elnökségek csak részben esnek egybe ezekkel. 1992 és 2002 között az orosz kapitalizmus nagyrészt liberálisnak volt tekinthető, 2003-tól azonban az állami kontroll (*statism*) egyre hangsúlyosabb lett. Zweynert (2010) azt húzza alá, hogy míg sokak szerint 2000 és 2003 között Putyin elnök első terminusában a kilencvenes évek eleje óta a legkonzisztensebb liberális reformok zajlottak le – lásd például a már fent idézett Åslund–Kuchins (2009)-et –, addig Putyin második elnöki ciklusában a kormányzat nemcsak elkezdett egyre jobban beleavatkozni a piacok működésébe, de az állam meghatározó szereplővé vált a gazdaságban, s egyre gyakrabban sértette meg a magánüzleti érdekeket. Ahogy a Jelcin-érában, az alapvető probléma az volt, hogy nem volt egyértelműen szétválasztva az állam és a gazdaság. Vasileva (2014) szerint az orosz kapitalizmus etatizálódása az állami kapacitás¹¹ növekedésében, a liberális elit felől a konzervatív elit felé való elmozdulásban és a

---

¹¹ Az állam azon képessége, hogy megtervezze és végrehajtsa a politikákat.

stratégiai vagyoneszközök részleges államosításában nyilvánult meg. Az állam részvétele általánosan növekedett a gazdasági és a munka világát illető kapcsolatokban. Az orosz kapitalizmus fő folytonossága a patrimoniális elemek fennmaradásában érhető tetten. Ide tartoznak a jogállamiság (a joguralom – *rule of law*) gyengesége, a korrupció továbbélése és még talán növekedése, az állam és az üzleti élet részleges összeolvadása, továbbá az informális állami–üzleti, valamint tőke–munka kapcsolatok terjedése, amelyek ellenétben állnak a formális szabályozásokkal. Vasileva nem tekinti Medvegyevet liberalizálónak, hiszen Putyin csapatának integráns része volt, aki folytatta Putyin etatista politikáját: hagyta, hogy az addigi elit a hatalomban maradjon, s hozzájárult a Putyin alatt kialakuló politikai rezsim konszolidálásához, Putyin pedig 2012 májusában visszatérhetett elnökként.

Dzarusov (2011a, 2011b) és Pirani (2011) között érdekes vita alakult ki a törés és folytonosság kérdésében a modern orosz kapitalizmus történetében: vajon a mai helyzet minőségileg különbözik-e a kilencvenes évek ragadozó modelljétől (*predator model*)? Pirani ragaszkodik ahhoz, hogy igen, Dzarusov viszont éppen ellenkezőképpen látja. Dzarusov szerint Jelcin Oroszországa egy bizonyosfajta feltörekvő (*emerging*) kapitalizmus volt, míg Putyiné egy már kialakult (*emerged*) kapitalizmus. Putyin alatt ugyan néhány nagy bennfentes lecserélődött, de a rendszer többnyire érintetlen maradt. Dzarusovnál az úgynevezett bennfentes járadék (*insider rent*)¹² a modern orosz kapitalizmus mint holisztikus jelenség megértésének a középpontja. Ez tükrözi az ország uralkodó osztályának az érdekeit, szemben a többi társadalmi csoport érdekeivel. Dzarusov értelmezésében a kérdés az, hogy az orosz kapitalisták többsége áttért-e járadékvadászból racionális vállalkozói magatartásra. Bár az orosz vállalatok beruházásai nőttek a kétezres években, továbbra sem elégségesek ahhoz, hogy megbirkózzanak az elavult termelőkapacitásokkal. A vállalatok túlnyomó többsége nem mutat semmilyen innovációs aktivitást, amely a rövid távban való gondolkodás egyik fő megnyilvánulása. A tipikus orosz nagyvállalkozás bizonyos mértékben már elmozdult az abszolúte rövid távú járadékvadásztól a középtávú felé, de nagyon messze van attól, hogy hosszú távú célokat kövessen. Ezzel szemben Pirani – érvel Dzarusov – az oroszországi társadalmi változásokra fókuszál. Pirani szerint Dzarusov alábecsüli az

---

¹² A bennfentes járadék a domináns csoportok rövid távú jövedelme, amely a cég pénzügyi mozgásai feletti ellenőrzésnek köszönhető. Még veszteséges vállalat esetében is van pénzáramlás, amely gazdagíthatja a tulajdonost.

állam és a magántőke kapcsolatában végbement változásokat Putyin Oroszországában. Pirani állítja: az orosz állam és a befolyásos bennfentesek (*powerful insiders*) közötti viszony minőségileg változott meg a kétezres évek elején. A kilencvenes években az állam összeomlott: még az adóbegyűjtésre is képtelen volt; bűnbandáknak engedte át a haderő névleges monopóliumát; továbbá megalázó vereséget szenvedett 1996-ban Csecsenföldön, s ezzel gyakorlatilag lemondott Oroszország területi integritásáról. Az állam nagyrészt elvesztette az ellenőrzését a legfontosabb gazdasági ágazatok felett. A kétezres években a növekvő olajárakkal megtámogatva ez a helyzet sok szempontból megfordult.

Hanson-Teague (2007) szerint Hall-Soskice (2001) duális tipizálása (úgy mint liberális és koordinált piacgazdaság) nem áll meg Oroszországra, mert ott a fejlett kapitalista társadalmak bizonyos közös elemei nincsenek jelen. Hanson-Teague szemében azok a mutatók, amelyek az orosz gazdaságot a liberális piacgazdaság kategóriájába helyezik, az állam gazdasági szerepét elfedik, ami sokkal nagyobb, mint egy kiforrott (*established*) piacgazdaságban. A kapitalizmus változatai irányzat (*Varieties of Capitalism, VoC*) nem segít a rendszerszintű fejlődés megértésében Oroszországban, mert ez a megközelítés olyan kritériumokra épül, amelyeket ha Oroszországra alkalmazunk, akkor félrevezető képet kapunk. Oroszország sokkal könnyebben megérthető a weberiánus politikai kapitalizmus példázataként, amelyben a profit legalább részben a politikai adminisztráció kiváltsága. Csaba (2006, pp. 321–322.) szintén úgy véli, hogy a kialakult viszonyokat jól le lehet írni a politikai kapitalizmus kifejezéssel, ami azt jelenti, hogy a tartós vagyongyarapodás, az üzleti siker fő feltétele és terepe nem a vevőkért, hanem a közigazgatás kegyeiért folytatott küzdelem és alku. Az orosz piacgazdaság sajátos vonásainak jellemzéséhez pedig nem a skandináv modellt, hanem a fejlődő országokét célszerű zsinórmértéknek tekinteni.

Simai (2011, p. 33.) arra a megállapításra jutott, hogy az orosz gazdaság egy sajátos, átalakulásban lévő hibrid, amelyben keverednek a liberális piacgazdaság és az állammonopolista viszonyok, továbbá bizonyos fokig hasonlít a fejlődő világ hibrid rendszereihez. Simai szerint az állam és a nagytőke összefonódása, valamint az új bürokratikus elit szerepe nyomán az orosz kapitalizmusra a piacgazdaság nemzetközi típusai közül egyre inkább a korporatív piaci rendszer jellemző. Lane (2014) szerint Oroszország a saját koordinálatlan, sőt kaotikus kapitalizmusát fejlesztette ki.

King (2007) az átalakuló államok kategorizálása során a patrimoniális államokat állította szembe a liberális függő államokkal. Oroszország az előbbiek közé tartozik. Ahogy már jeleztük, Vasileva (2014) is a patrimoniális elemek szerepét hangsúlyozta. Robinson (2011) ugyancsak a patrimoniális kapitalizmus ideáját alkalmazza Oroszországra. Szemben azokkal a magyarázatokkal, hogy Oroszország az államkapitalizmus vagy korporativizmus egy variánsa, vagy ezeknek valamiféle kombinációja, a patrimoniális kapitalizmus megközelítése szerint Putyin alatt Oroszország egyfajta stabilitást ért el, s nem egy állami vezetésű fejlődési modellt dolgozott ki. A patrimoniális kapitalizmus a kilencvenes években fejlődött ki Oroszországban és Putyin alatt szilárdult meg. Egy rövid távú egyensúlyt ért el, és valószínűleg a küszöbén volt annak, hogy ezen túllépjen. A 2008–2009-es válság azonban elvette ennek a lehetőségét, a válasz pedig az volt, hogy visszaállítják ezt az egyensúlyt, és megőrzik az állam szerepét mint a hazai és globális gazdaság közötti közvetítő. A 2008–2009-es válság alapvetően nem változtatta meg Oroszország politikai gazdaságtani szerkezetét, ezért Oroszország gazdasági kilátásai nem fognak jelentősen változni. Ezt a fajta kapitalizmust nehéz megváltoztatni, és nem jellemző, hogy támogatná a gazdasági modernizációt vagy diverzifikációt.¹³ Robinson szerint Oroszország egy politikai kapitalista rendszer. Ugyan a szokásos megközelítés az, hogy Oroszország egyfajta államkapitalizmus, de ez egy rosszul definiált fogalom, amely túlságosan könnyen elfogadja a putyinizmus logikáját. Ez a logika pedig „felfújja” a Jelcin- és Putyin-éra közötti törést.

Djankov (2015) szerint viszont Putyin elnöksége alatt az orosz gazdaság a haveri kapitalizmusból az államkapitalizmusba lépett, amelynek öt jellemzője van. Először is, az állam tulajdona nőtt a pénzügy, az energetika, a szállítás és a média területén, visszafordítva ezzel a korábbi trendet. Másodszor, a stratégiai energiaexportot egyre nagyobb mértékben használják fel külpolitikai eszközként. Harmadszor, a kitermelőiparból származó hatalmas bevételek elfedték a strukturális reformok szükségességét Oroszországban 2004 óta. A nyugdíjrendszer, az egészségügy és az oktatás reformja leállt, a közpénzügyek decentralizálására tett erőfeszítések a visszájára fordultak Putyin második ciklusának végére. Negyedszer, az extrém gazdagok aránya

---

¹³ A jelenlegi orosz kapitalizmus sikerességéről sokat elmond Oroszország helye a globális versenyképességi listákon.

nőtt. Ötödször, Putyin asszertív külpolitikája miatt az EU és az Egyesült Államok 2014-től szankciókkal sújtja Oroszországot.

4. Az állam szerepe 2003-ig

4.1. Privatizáció

Az orosz statisztikai hivatal, a *Roszsztat* (pontosabban jogelődje, a *Goszkomsztat*) szerint 1992 közepén 349 ezer állami és önkormányzati vállalat, valamint 81 ezer szövetségi egyesület, szervezet, vállalat és intézmény volt Oroszországban (*Lahov*, 2006).¹⁴ De miként *Augustynowicz* (2014) aláhúzza, ezeknek a vállalatoknak a Szovjetunióban teljesen más természetük volt, és a vállalat definíciója is más volt, mint napjaink piacgazdaságában. Ezért nem mind a 349 ezer vállalat nevezhető ténylegesen vállalatnak. Ezzel szemben a 81 ezer „egyéb szervezet” között is lehettek olyanok, amelyek egy tipikus vállalat jellemzőivel bírtak. *Radygin* (1995) azt hangsúlyozza, hogy a vállalatok számáról szóló becslések széles skálán mozognak, mivel akkoriban a statisztikák elég gyenge minőségűek voltak. Az állami vagyon kezeléséért felelős hajdani állami bizottság, a *Goszkomimuscseosztvo* (GKI)¹⁵ adataira hivatkozva úgy véli, hogy a privatizáció előtt legalább 240 ezer vállalat létezett Oroszországban.

A kilencvenes évek privatizációját az alábbiak szerint lehet szakaszokra bontani:

1. „Nulladik” szakaszként a spontán privatizációt érdemes kiemelni.
2. Ezt követően történt a kisprivatizáció.
3. A vócseres, vagyis kuponos privatizáció képviselte a tömeges vagy nagyprivatizációt.
4. A következő ütemben befektetési ígervényekért lehetett tulajdont szerezni.
5. Egy újabb szakasz volt a zálogos aukció.
6. Végül a készpénzes privatizációt kell megemlíteni.

---

¹⁴ Értelmezésünk szerint ez utóbbiak nem üzleti/kereskedelmi szervezetek.

¹⁵ A jogutód ma a *Roszimuscseosztvo*, vagyis az állami vagyon kezeléséért felelős szövetségi ügynökség.

Spontán privatizáció. Cox (2000) szerint a privatizáció még 1987-ben Mihail Gorbacsov elnöksége alatt kezdődött el. Ebben az időben elsősorban a nomenklátúraelit azon tagjai profitáltak belőle, akiknek azokban a minisztériumokban vagy konszernekben voltak pozícióik, amelyeket privatizáltak, vagy akik belső információkkal rendelkeztek a pozícióiknak köszönhetően a tervezett privatizációkról.

Privatizációs program. Az állami és helyi önkormányzati vállalatok privatizációjáról szóló törvényt 1991 júliusában, vagyis még a Szovjetunió 1991. decemberi felbomlása előtt hozták meg. A privatizációs programot a kormány 1992 márciusára készítette el, a parlament pedig 1992 júniusában fogadta el. A privatizációs program többek között meghatározta, hogy (1) mit kell privatizálni; valamint (2) hogy milyen módszerrel menjen végbe, és milyen jogokat biztosítsanak a munkavállalóknak (*Leonard-Pitt-watson*, 2013, p. 74.).

1. Első lépésként a program a vállalatokat felosztotta azokra, (1) amelyeket elsősorban készpénzért adnak el a helyi önkormányzatok, és (2) amelyek mennek a tömeges privatizációba. Így a kis üzletek és bizonyos kisebb vállalatok azonnal a helyi önkormányzatokhoz kerültek, amelyek maguknak akarták a kisprivatizációból származó bevételeket (bár később kis üzleteket vócserekért, azaz privatizációs kuponokért is értékesítettek) (*Boycko-Shleifer-Vishny*, 1993).

Az összes állami vállalatot három kategóriába osztották a privatizáció módja szerint:

- A kisvállalatokat (az átlaglétszám legfeljebb kétszáz fő és az állóeszközök könyv szerinti értéke kevesebb mint egymillió rubel volt 1992. január 1-jén) aukciókon és tendereken kellett eladni.

- A nagyvállalatokat (az átlaglétszám legalább ezer fő és az állóeszközök könyv szerinti értéke több mint 50 millió rubel volt 1992. január 1-jén) részvénytársasággá való átalakítással kellett privatizálni.¹⁶

- A többi vállalatot bármilyen, a programban meghatározott módon lehetett magánosítani (*Radygin*, 1995).

2. Második lépésként a program meghatározta azokat a nagyobb cégeket, amelyeket (1) kötelező privatizálni; (2) amelyeket a privatizációs minisztérium engedélyével lehet

---

¹⁶ A nagyvállalatok 15-20 millió embert foglalkoztattak (*Leonard-Pitt-watson*, 2013, p. 76.).

privatizálni; (3) amelyek privatizációjához a kormányzat jóváhagyása szükséges; valamint (4) amelyeket tilos magánosítani.

3. Harmadik lépésként minden nagy- és közepes céget (kivéve az utóbbi tiltólistán lévőket) vállaltosítottak (*corporatization*), vagyis újraregisztrálták őket részvénytársaságként (a kormányzat kizárólagos tulajdonosi részesedésével), alapító okiratot fogadtak el, és kinevezték az igazgatótanácsot.

4. Negyedik lépésként: miután a vállalatok részvénytársasággá alakultak, a menedzserek és a munkavállalók három privatizációs lehetőség közül választhattak:

- Az első opció szerint a munkavállalók a részvények 25 százalékát ingyen megkaphatták (jöllehet ezek nem biztosítottak szavazati jogot), míg a topmenedzserek a részvények 5 százalékát vehették meg névleges áron. Ezen túl a privatizációt követően a menedzserek és a munkavállalók további 10 százaléknyi részvényt vásárolhattak meg 30 százalékkal a könyv szerinti érték alatt.

- A második opció 51 százalékos szavazati jogú részesedést biztosított a vállalatvezetőknek és a munkavállalóknak a névérték 1,7-szereséért. Ez természetesen így is nagyon alacsony árat jelentett, tekintettel a vagyoneszközök piaci értékére és a hiperinflációs környezetre. Továbbá, ahogy az első opciónál, a menedzserek és a munkavállalók további 5 százalékhoz juthattak nagyon olcsón.

- Végezetül, a harmadik opció, amelyet a menedzserek lobbiztak ki, megengedte a vállalatvezetőknek, hogy nagyon olcsón megvegyék a részvények 40 százalékát, ha megígérik, hogy nem mennek csődbe. Ezzel a verzióval azonban végül alig éltek.

A vállalatok 77,8 százalékánál a munkavállalók a második változatot választották, amely szavazati joggal bíró ellenőrzést biztosított a vállalatvezetőknek és a munkavállalóknak. Az első opciót a vállalatok 21 százaléka alkalmazta. A legtöbb esetben azért dönthettek a második lehetőség mellett, hogy az ellenőrzés ne kerüljön ki a külsősök kezébe. A munkavállalók akkor választották az első opciót, ha (1) a cég túl tőkeintenzív volt ahhoz, hogy megengedjék azt maguknak, vagy (2) a munkavállalók és a vállalatvezetők között annyira feszült volt a viszony, hogy a menedzserek attól féltek, hogy a munkavállalók szavazati jogú részesedésekhez jutnak.

5. Miután a menedzserek és a munkavállalók kiválasztották a megfelelő opciót, privatizációs tervet nyújthattak be, ami meghatározta, hogy a maradék részvényt hogyan értékesítsék. A gyakorlatban ezek a tervek csaknem mindig önkéntesek voltak. A részvények értékesítésének a fő módja a vócseres aukció volt.

6. Minden oroszországi állampolgár egy minimális összegért egy vócserhez juthatott. A legtöbben ezt fel is vették. Ezeket a vócsereket azután fizetőeszközként lehetett használni a privatizálandó vállalatok részvényeiért (*Boycko-Shleifer-Vishny*, 1993).

Kisprivatizáció. A kétszáz főnél kevesebb alkalmazottal rendelkező kisvállalatok hárommillió embert foglalkoztattak Oroszországban. A GKI úgy becsülte, hogy 77 ezer ilyen kisvállalat volt 1993-ban, ám helyi becslések szerint ha ezt lebontjuk egységekre, akkor 150 ezren voltak. Ez utóbbiak körülbelül 55 százaléka bolt, 15 százaléka étterem, 30 százaléka pedig szolgáltató vállalat volt. Úgy tervezték, hogy ezeket mind privatizálják 1993 augusztusáig. Végül, 1992 végére 47 ezer, 1993 végére 80 ezer, 1994 végére pedig 96 ezer kisvállalatot privatizáltak (*Blasi-Kroumova-Kruse*, 1997, idézi: *Leonard-Pitt-watson*, 2013). A GKI-statisztikák hasonló képet festenek le: 1993 februárjára a kisvállalatok 45 százalékát privatizálták. A nagy többségüket a munkavállalók kollektívái vették meg: 60 százalékban ők nyertek még az esetek azon 20 százalékában is, amikor a vállalatot aukción és feltételek nélkül értékesítették (*Åslund*, 1995, p. 362., idézi: *Leonard-Pitt-watson*, 2013). 1992 októberéig készpénzes volt a privatizáció. Azt követően azonban vócsereket is elfogadtak az ügylet 45 százalékáig (jóllehet ez helyenként több is lehetett). Ahogy már jeleztük, a kisprivatizáció helyi ügy volt, a helyi önkormányzati vagyonkezelőkön keresztül szervezték (*Leonard-Pitt-watson*, 2013).

Vócseres privatizáció. A vócseres privatizációt 1992 októberében indították útjára, s 1994 júniusáig tartott. 1992 októbere és 1993 januárja között mind a 147 millió orosz állampolgárnak lehetősége volt, hogy vócserhez jusson vócserenként mindössze 25 rubelért (ez akkori árfolyamon 10 dollárcentnek felelt meg). 1993. január végére 144 millió vócsert, vagyis a vócserek csaknem 98 százalékát vették fel (*Boycko-Shleifer-Vishny*, 1996). A vócsereket fizetési eszközként lehetett használni a privatizálandó vállalatok részvényeinek aukcióin. A vócseres aukciók 1992 decemberében kezdődtek (*Boycko-Shleifer-Vishny*, 1993). A vócsereket szabadon el is lehetett adni, vagy kereskedni velük, amely jelentős vócserpiacot eredményezett (*Narbone*, 1996). A

vócseráfolyam nagy kilengéseket mutatott (Kerr, 1996). A vócsertulajdonosok a hatszáz vócseralap egyikébe is fektethették a vócsereket, vagyis professzionális befektetőknek delegálhatták a befektetési döntéseket (Narbone, 1996).

1992 és 1994 között meglehetősen gyors volt a privatizáció. 1992 elejétől 112 ezer kis-, közép- és nagyvállalat változtatott tulajdonosi formát, ebből 65 ezer 1993–1994-ben. A legtöbb esetben vegyes tulajdonú¹⁷ részvénytársaságok jöttek létre. A privatizált vállalatok 17 millió embert foglalkoztattak, ami a gazdaságilag aktív népesség 23 százaléka volt. Egy 1995. áprilisi felmérés szerint az ezernél több főt foglalkoztató vállalatok 35 százalékát privatizálták, az 501 és ezer fő közöttiek 10 százalékát, a 201 és ötszáz közöttiek 17 százalékát, míg a kétszáz fő alattiak 20 százalékát (Bim, 1996). A tömeges privatizáció egyik következménye volt a szovjet időszak állami tulajdonú üzleti csoportjainak a felbomlása. A legtöbb vagyoneszközt az egyes üzemek szintjén privatizálták (Guriev, 2010, p. 528.).

Befektetési ígérvények. A privatizációs programban szereplő stratégia volt a részvények értékesítése beruházási tendereken (*invesztyicionnij konkursz*) is, ahol befektetési ígérvényekért – s nem vócserekért vagy készpénzért – lehetett tulajdont szerezni (Boycko–Shleifer–Vishny, 1993). 1994-ben 261 ilyen versenytárgyalás volt, aztán évről évre egyre kevesebb (1995-ben 109, 1996-ban 37, 1997-ben 14), végül 1998-ban már csak egy. A kormány 1997-ben hivatalosan is elismerte, hogy ez a privatizációs módszer nem hatékony: a befektetési programok mindössze 53 százalékát hajtották végre (Vedomosztyi, 2007b).

1994-ben az orosz parlament elutasította a kormányzat által javasolt privatizáció második fázisát, részben azért, mert nem tudtak megegyezni a szövetségi és regionális kormányzati, valamint a helyi önkormányzati szint közötti bevételmegosztásról (Leonard–Pitt-watson, 2013, pp. 92–93.). A program elnöki rendeletekkel folytatódott. Kezdetben készpénzes formában, majd később az úgynevezett zálogos aukciókon (Settles–Gillies–Melitonyan, 2011).

Zálogos aukció. 1995. november–decemberben zajlottak le a zálogos aukciók (*zalogovij aukcion*), vagyis a hitelért tulajdonosi részesedést ügyletek (angolul: *loans-for-*

---

¹⁷ A vegyes orosz tulajdon az orosz statisztikákból jól ismert kifejezés. Azt jelenti, hogy egyaránt tartalmaz orosz magán- és állami részesedést, az viszont nem tudható, hogy ebből mekkora az állami rész (lásd az 5.3. fejezetet).

shares auctions). Ez tekinthető a privatizáció legbotrányosabb epizódjának. A klasszikus forгатókönyv szerint a kormányzat kiválasztott egy kereskedelmi bankot, amely lebonyolította az aukciót: részesedést adott egy természeti erőforráson alapuló (olajipari, kohászati) vagy hajózási vállalatban a szövetségi kormányzatnak nyújtandó olyan hitelért cserébe, amelyet a kormányzat valójában nem is szándékozott visszafizetni. Az árverező bank saját maga vette meg az árverésre bocsátott részvényeket – jellemzően épp valamivel a kikiáltási ár felett. A program célja az volt, hogy megerősítsék ezzel Jelcin támogatását az 1996-os újraválasztási kampányban (*Freeland*, 2000, idézi: *Guriev–Rachinsky*, 2005). Végül összesen mindössze 12 vállalatot adtak el a magánbefektetőknek a zálogos aukciók során. Az eredeti terv 43-ról szólt, de a menedzserek többsége elérte, hogy kikerüljön a vállalatuk ebből a körből, amely végül 16-ra csökkent. Ebből a 16-ból négy esetben azonban egyetlen ajánlat sem érkezett (*Treisman*, 2010). Ahogy *Treisman* (2010) hangsúlyozza: a zálogos aukciókról több téves dolog van a köztudatban. Egyrészt fontos tudni, hogy a programban részt vevő részesedések a piac csak kis szeletét tették ki. Másodszor, a legtöbb esetben az ár a nemzetközi gyakorlatnak megfelelő volt. Harmadszor, a program csak kismértékben járult hozzá a növekvő oroszországi vagyoni egyenlőtlenségekhez. Végül, negyedszer, a legnagyobb haszonélvezők nem az oligarchák voltak (vagyis *Treisman* szerint azok a külsős befektetők, akik a kezdőtőkjüket a kereskedelemben és a bankszektorban szerezték), hanem a szovjet éra ipari menedzserei, a „vörös igazgatók” (*red directors*) (vagyis a belsősök, akik a programot arra használták, hogy konszolidálják az ellenőrzést a saját maguk által irányított vállalatok felett).¹⁸ Ráadásul *Treisman* szerint miután az oligarchák konszolidálták az ellenőrzést, a cégeik messze jobban teljesítettek, mint az állami társaik (vö. 5.5. fejezet), és segítették a gazdaság gyors növekedését 1999 után. *Guriev–Rachinsky* (2005) is azon az állásponton van, hogy általános tévhit, hogy az oligarchák a zálogos aukcióknak köszönhetik a vagyonukat. Egyes esetekre ez áll, de a többségre nem.

Készpénzes privatizáció. A készpénzes privatizáció 1995–1996-ban kudarcot vallott. Ahogy a 2. táblázatban is látható, végül 1997-ben indult meg, s abban az évben jelentős bevételt hozott.

---

¹⁸ A többi oligarchaértelmezést lásd a 4.1.1. fejezetben. *Treisman* definíciója szűkebb: láthatóan a vörös igazgatókat nem sorolja az oligarchákhoz.

2. táblázat

Privatizációs bevételek Oroszországban, 1990–1999 (milliárd dollár)

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
–	0,04	0,09	0,11	0,84	1,0	1,2	4,2	0,91	0,76

Forrás: Jaszin (2011).

Az oroszországi privatizáció nem volt népszerű. Egy 2001-es felmérésben az oroszok 83,9 százaléka úgy vélte, hogy a teljes nehéziparnak állami tulajdonban kell lennie, és nem szabad magánkézbe adni. A válaszadók 93,9 százaléka gondolta azt, hogy a kormányzatnak garantálnia kell mindenkinek a munkalehetőséget, és 66,1 százaléka mondta, hogy a gazdagok jövedelmét korlátozni kell. Egy 2004-es felmérés szerint az oroszok 80 százaléka megkérdőjelezi a magántulajdon jelenlegi állapotát, és erősen támogatja a kilencvenes évek eleji vagyonfelosztás felülvizsgálatát (*Settles–Gillies–Melitonyan*, 2011).

4.1.1. Pénzügyi-ipari csoportok és oligarchák

A pénzügyi-ipari csoportoknak alapvetően két típusuk volt: az iparból és a bankszektorból indulók. Az ipari FIG-ek 1993 elején kezdtek létrejönni. A régi ipari kapcsolatokon vagy az ágazati minisztériumokon alapultak, s a depressziós ipari ágazatokban a régiókban¹⁹ koncentráálódtak. A bankok ezekhez a csoportokhoz kapcsolódtak, de ezek a bankok általában vagy gyenge helyi bankok voltak (a résztvevő vállalatok által közvetlenül ellenőrzött zsebbankok), vagy olyan erősebb bankok, amelyek ténylegesen kevés támogatást nyújtottak a FIG többi tagjának (*Johnson*, 1997). Az ipar által vezetett FIG-ek azért jöttek létre az oroszországi átalakulás idején, hogy lehetővé tegyék az új vállalattulajdonosoknak (általában a korábbi menedzsereknek), hogy fenntartsák az ellenőrzést a cégek felett, és csökkentsék az üzleti tevékenység kockázatát az átmenet bizonytalan időszakában (*Cox*, 2000).

A bank által vezetett FIG-ek akkor alakultak, amikor a legnagyobb orosz bankok részesedéseket kezdtek szerezni a privatizált vállalatokban (*Cox*, 2000). A bankok a

---

¹⁹ Az Oroszországi Föderáció jogalanyait az orosz terminológiával „szubjektumoknak” nevezzük. Az angol nyelvű szakirodalomban a szubjektumokat gyakran régióknak hívják. Jelenleg 85 szövetségi szubjektum létezik, amelyben benne vannak Moszkva, Szentpétervár és Szevasztopol szövetségi jogállású városok is. A szubjektumok földrajzi alapon a hét szövetségi körzet (*fegyeralnij okrug*) valamelyikébe tartoznak.

jövedelmező export- vagy fogyasztói iparágakra összpontosítottak, és számos vezető orosz vállalat felett szereztek ellenőrzést (Johnson, 1997).²⁰

Fontos különbségtétel, hogy az adott FIG bejegyzett volt-e (formális, azaz hivatalos), vagy sem (informális). Az 1993. decemberi elnöki ukázt követően kezdődött meg a FIG-ek bejegyzése. 1998-ra a regiszter már 75 FIG-et tartalmazott. Ezek összesen 1212 cégből álltak és 3,33 millió főt foglalkoztattak. A hét legnagyobb hivatalos FIG adta a teljes értékesítés 86 százalékát (Brown–Guriev–Volchkova, 1999). A regisztrált FIG-ek 1995-ben a GDP 2 százalékát biztosították, 1996-ban pedig már a 10 százalékát (Popova, 1998).

Az integráltságuk mértékében különböztek egymástól a hivatalos és informális csoportok. Az informális csoportok integrációja a kereszttulajdonosi kapcsolatokon alapult, míg a formális csoportok tagjai hosszú távú szerződésekkel koordinálták a tevékenységüket – a részvények cseréje helyett együttműködési megállapodásokat kötöttek –, vagyis a formális csoportok integrációja kevésbé volt teljes. Mind az ipari, mind a banki FIG-ek lehettek vertikálisan és/vagy horizontálisan integráltak (Brown–Guriev–Volchkova, 1999). Brown–Guriev–Volchkova (1999) úgy találta, hogy a hivatalos FIG-ek 32 százaléka volt vertikálisan integrált, 26 százaléka horizontálisan integrált, 42 százaléka pedig diverzifikált csoport, azaz konglomerátum.

Brown–Guriev–Volchkova (1999) szerint a legtöbb ipari vezetésű FIG hivatalos volt, míg a banki FIG-ek döntően informálisak. Miként Popova (1998) aláhúzza: a legtöbb hivatalos FIG-et az ipari vállalatok kezdeményezték, azért, hogy az államtól kedvezményekhez jussanak. A hivatalos FIG-ek ötöde jött létre banki kezdeményezésre, és mindössze egy államira.

Az informális csoportok a nagy bankok körül formálódtak, majd egyre diverzifikáltabbak lettek. Kezdetben egy-egy szektorra koncentráltak, majd a zálogos aukciók során a bankok a legjobb privatizációs ügyletek után mentek, függetlenül attól, hogy az adott szektorban azelőtt érdekeltek voltak-e. Azok a cégek, amelyekben a legnagyobb orosz bankok, olajtársaságok és kereskedővállalatok voltak a fő részvényesek, informális FIG-ek tagjai voltak. A Brown–Guriev–Volchkova (1999) által

---

²⁰ A legtöbb vállalatot kezdetben a bennfentesek privatizálták. Csak a későbbi szakaszokban tudtak a külsősök (főként bankárok) ipari vagyoneszközökhöz jutni a bennfentesektől a másodlagos piacon. Később ezek a külsősök építették fel azokat az üzleti csoportokat, amelyeket ma ismerünk (Guriev, 2010).

vizsgált 28 informális csoportból nyolc volt bank által vezetett, 17 ipari vezetésű vagy holdingtípusú struktúra, három pedig regionális kormányzat által támogatott csoport.

Johnson (1997) arra hívja fel a figyelmet, hogy az ipari és banki FIG-ekre való felosztás és azok definíciói kihagynak három konglomerátumfajtát, amelyek több szempontból is emlékeztetnek a FIG-ekre: (1) a Gazprom és Lukoil energiatársaságokat, amelyek három jelentős bankot hoztak létre és ellenőriztek; (2) a bankholdingokat, amelyek számos pénzügyi szervezetet foglalnak magukban, és nem fektetnek be vállalati részesedésekbe; valamint (3) a nem regisztrált ipari vezetésű FIG-eket. Szintén kimaradnak a transznacionális FIG-ek: azok, amelyek több mint egy taggal bírnak a FÁK-államokban. 1997 januárjában három regisztrált transznacionális FIG létezett. *Cox* (2000) szerint az ipari és a banki FIG-ek mellett az állami FIG a harmadik, de csak kis kategória. *Johnson* (1997) szintén azt hangsúlyozza, hogy a szövetségi kormányzat is hozott létre FIG-eket felülről: a még többségi állami tulajdonban lévő vállalatokat ösztönözte vagy kényszerítette arra, hogy FIG-eket alakítsanak. *Brown–Guriev–Volchkova* (1999) szerint utóbbiak diverzifikált csoportok. Az állam úgy gondolta, hogy a FIG-ek révén fenntarthatja a vállalati tevékenység és a beruházások felett az ellenőrzést, és aktív iparpolitikát folytathat (*Johnson*, 1997). Hasonlóan: *Popova* (1998) szerint lényeges szempont, hogy a kormányzat vagy a piac ösztönözte a FIG létrejöttét. *Popova* a FIG-eket négy csoportba osztja: (1) kedvezményeket kereső, (2) állami, (3) banki FIG és (4) konglomerátum.

Brown–Guriev–Volchkova (1999) azt találta, hogy a csoporthoz való tartozás fontos szempont a cégek gazdasági teljesítményét illetően, s ez nemcsak az informális, hanem a hivatalos FIG-ekre is igaz. A csoport tagjai könnyebben hozzáférhettek a hitelekhez. A csoporthoz való tartozás növelte a munkatermelékenységet és az exportot. A FIG-ek azonban káros hatással voltak a független cégekre: ahol a FIG-ek elterjedtebbek voltak, ott alacsonyabb volt a piacra lépés.

A FIG-ek kialakulása és az oligarchák felemelkedése szorosan összekapcsolódik. Jóllehet többféle oligarcha-definíció létezik, illetve az oligarchák különböző területekről rekrutálódtak. A már idézett *Treisman* (2010)-től eltér *Bunyin* (2004) és *Braguinsky*

(2009) oligarchadefiníciója. Bunyin szerint az oligarchák alapvetően négyféle háttérrel rendelkeztek:²¹

1. Voltak a „feketepiacozók”, vagyis azok a protovállalkozók, akik a gorbacsovi stagnálás idején főként az árnyékpiacon működtek, de a szövetkezeti törvénnyel akár legalizálhatták is a tevékenységüket, s elég profitot szerezhettek ahhoz, hogy az új, posztszovjet körülmények között vállalkozói karrierbe kezdhessenek.

2. A nómenklatúrából érkezők (*nomenklaturcsik[i]*) azok voltak, akik az oroszországi kommunista ifjúsági szövetségben, a *Komszomol*ban vagy a nem ipari állami hierarchiákban karriert csináltak. Fontos, hogy nem csak a legmagasabb pozíciókban lévők tartoznak ide.

3. A vörös igazgatók sikeresen cseréltek szint. Tulajdonképpen a szovjet vállalatvezetők is a nómenklatúra részei voltak, csak hogy ők a vállalati menedzsmentben kezdték a karrierjüket, a *nomenklaturcsikok* viszont más hierarchiákban dolgoztak. A *nomenklaturcsikok*hoz hasonlóan: ahhoz, hogy a vörös igazgatókhoz soroljuk őket, nem kellett, hogy a szovjet vállalatok vezérigazgatói legyenek.

4. Végül, az „új oroszok” a posztszovjet időszakban építették fel magukat, anélkül, hogy támaszkodhattak volna a szovjet időkben megszerzett vagyona vagy kapcsolatokra (*Fortescue*, 2006).

Braguinsky (2009) a bennfentes oligarchákat (*insider oligarchs*) a hasonló háttérrel nem rendelkező külső(s) oligarcháktól (*outsider oligarchs*) különbözteti meg. A bennfentesek közé három kategóriát sorol: (1) a vörös igazgatókat, (2) az 1991 vége előtti prominens politikusokat vagy nómenklatúrafunkcionáriusokat és (3) a fenti két csoporthoz tartozók rokonait vagy kollégáit. A bennfentesek voltak az első oligarchák. A külsős oligarchák fiatalabbak és képzetebbek voltak. A kezdeti üzleti sikereik jellemzően azokban az ágazatokban voltak, amelyeket a tervgazdaságban elhanyagoltak. Később azonban a külsős oligarchák túlnyomó többsége különleges kapcsolatot épített ki a kormánnyal.

---

²¹ Az alábbi kategóriákat *Fortescue* (2006) interpretálásában ismertetjük. Az általunk elérhető Bunyin-cikkben nem szerepel ez a felosztás.

A *Troika Dialog* (2012) az üzletemberek és az oligarchák között különbséget tesz. Az oligarchák jelentős vagyonnal és szoros politikai kapcsolatokkal rendelkeznek. A kilencvenes években és az első putyini adminisztráció idején könnyű volt megkülönböztetni, hogy ki az oligarcha és az üzletember, azóta viszont a határvonal kevésbé nyilvánvaló. Ezért a *Troika Dialog* a befektetők értékítéletére hagyatkozik ennek a kérdésnek az eldöntésében.

Új oligarchakategóriák is kialakultak a kétezres években. *Treisman* (2008) az oligarchák által hagyott ürt betöltő új *szilovik* üzleti elitet szilovarcháknak (*silovarchs*) nevezi. *Shevtsova* (2007) bürokrata oligarcháknak (*bureaucrat-oligarchs*), *Vasileva* (2014) pedig állami oligarcháknak (*state oligarchs*) hívja a legnagyobb oroszországi vállalatok igazgatótanácsába bekerülő vezető hivatalnokokat, kormánytagokat (lásd az 5.1.2. fejezetet).

Az orosz oligarchák 1997-ben tűntek fel először a *Forbes* listáján. 2003-ban már 17-en voltak rajta, 2004-ben pedig 36-an.²² Ez utóbbival Oroszország az Egyesült Államok és Németország után a harmadik helyen állt a dollármilliárdosok számát illetően. A csúcs előbb 2008 volt 101 orosz milliárdossal. A 2008–2009-es válság hatására 2009-ben 49-re esett vissza a számuk, ám 2014-ben már ismét rekordot döntve 111-en voltak. Az újabb válság következtében 2015-ben 88 dollármilliárdos maradt. A világranglistán 2014-ben az Egyesült Államok és Kína után a harmadik helyen állt Oroszország, míg 2015-ben Németország és India is megelőzte (*Dutkiewicz*, 2011; *Rutland*, 2012; *Forbes*, 2014, 2015).

Mára túlhaladottá vált az orosz oligarchákról alkotott azon nézet, miszerint csaknem teljesen az olaj- és gázszektor kedvezményezettjei. Míg az első hullámuk valóban az olaj- és gázszektorban, a kohászatban és a bankszektorban koncentrálódott, addig a jelenlegi milliárdosok sokszínűbbek, jelen vannak az ingatlanszektorban, a kereskedelemben, a vegyiparban és a távközlésben. A milliárdosokat fenyegető veszély idővel változott Oroszországban. A kétezres évek elején politikai nyomásra csökkent a vagyonuk az egymilliárd dolláros küszöb alá, 2005-től viszont kevesen voltak, akik az állami zaklatást okolhatták azért, hogy kiszorultak a vagyonosok listáiról. A 2008–2009-es válság alatt pedig a piaci tényezők játszottak szerepet (*Treisman*, 2016).

---

²² 1997-ben négy, 1998-ban egy, 1999-ben és 2000-ben nulla, 2001-ben nyolc, 2002-ben pedig hét orosz dollármilliárdos volt (*Moscow Times*, 2003).

Nem sikerült széles tulajdonosi réteget kiépíteni Oroszországban (*Settles-Gillies-Melitonyan*, 2011). Egy 2005-ös, 736 vállalatra kiterjedő felmérés szerint az igazgatótanácsi szavazatok 78 százalékaival a vállalatvezetők (46,4%) és a külső nagyrésztvényesek (32,0%) rendelkeztek. A munkavállalók és a szakszervezeti képviselők a szavazatok 5 százalékát ellenőrizték, a külső kisorésztvényesek részesedése pedig mindössze 4,7 százalék volt (*Dolgopiatova*, 2007, p. 15.). 2001-ben az ország 23 legnagyobb cége a GDP 30 százalékát képviselte. Ezek a cégek 37 magánszemély ellenőrzése alatt voltak (*Rutland*, 2012). 2003-ban 23 oligarcha kontrollálta az ipari termelés 35 százalékát (miközben az állam 25 százalékos részesedéssel bírt) és a bankszektor eszközállományának 17 százalékát (mialatt az államhoz 26 százalék tartozott) (*Dutkiewicz*, 2011). 2003 júniusában a tíz vezető család vagy tulajdonosi csoport az orosz értékpapírpiacon 60,2 százalékát birtokolta (*Guriev-Rachinsky*, 2005). *Boone-Rodionov* (2002) a 64 legjelentősebb orosz tőzsdei céget elemezve azt találta, hogy a vállalatok kibocsátásának a 49 százaléka a nyolc legnagyobb csoport (köztük öt diverzifikált és három specializált csoport) ellenőrzése alatt állt, miközben a kormány részesedése 43 százalékra rúgott (idézi: *Guriev*, 2010, p. 526.). A Világbank 2003 nyarán végzett felmérése már a tőzsdén kívüli vállalatokat is próbálta magában foglalni. A 22 vezető üzleti csoport az ipari bevételek és foglalkoztatottak körülbelül 40 százalékát biztosította. A kormányzati tulajdonrészt mintegy 30 százalékra, a külföldi részesedést pedig 10 százalék alattira becsülte (*World Bank*, 2005, idézi: *Guriev*, 2010, p. 526.).²³ *Guriev-Rachinsky* (2005) emlékeztet, hogy bár a tulajdonosi koncentráció magasabb Oroszországban, mint más államokban, nem precedens nélküli történelmi távlatokban nézve. A dél-koreai *csebolok*, a japán *zaibacuk*, a svéd és olasz családi ellenőrzésű nagyvállalatok és az amerikai rablólovagok (*robber barons*) hasonló nagyságú politikai és gazdasági hatalommal rendelkeztek. Sok esetben az oligarchák jelentős állami segédlettel halmozták fel a vagyonukat, amelyet később a társadalom meghatározó része illegitimnek tekintett.

A tulajdonosi és menedzsmentviszonyok a kilencvenes évek cégbirodalmaiban nem voltak transzparenssek, jellemzően *offshore* cégeket vontak be, amelyek lehetőséget biztosítottak a vagyonkivonásra és az adóelkerülésre (*Vasileva*, 2014). Putyin a 2010-es évek elején „*deoffshore-izáló*” kampányba kezdett. 2012 decemberében a Szövetségi

---

²³ A kétezres években ezen a téren végbement változásokkal az 5.3. fejezetben foglalkozunk.

Gyűléshez²⁴ intézett elnöki üzenetében az *offshore* beruházások és tulajdonlások oroszországi szerepét és a joghatóság elől való menekülést hangsúlyozta (*Putin*, 2012). A legjelentősebb oroszországi acéltermelők – a Jevraz, a Mecsél, a Szeversztal, az NLMK, az MMK és a TMK – esetében például a fő holding vállalat kivétel nélkül ciprusi bejegyzésű. Az orosz acélmágnások ezeken a társaságokon keresztül tulajdonolják a cégeiket (*Fortescue–Hanson*, 2015). A 2013 végi elnöki üzenetében Putyin leszögezte, hogy nem kaphatnak kormányzati segítséget és megbízást azok a vállalatok, amelyek külföldi joghatóság alatt vannak bejegyezve, de oroszok a tulajdonosaik (végső kedvezményezettjeik) (*Fortescue–Hanson*, 2015; *Putin*, 2013). A 2014 végi elnöki üzenetben pedig Putyin teljes amnesztiát javasolt az Oroszországba visszatérő tőkének (*Putin*, 2014). Ez a kampány nem a külföldi közvetlen tőkebefektetések ellen irányul, hanem hogy az orosz vagyoneszközök tulajdonosai ne külföldi joghatóságok területén legyenek regisztrálva. Sokkal inkább az adózáson van a hangsúly – mind az oligarchák, mind Putyin részéről (*Fortescue–Hanson*, 2015). Végül, az orosz parlament 2016 elején megszavazta, hogy az *offshore* ellenőrzésű vállalatok elveszítsék az állami támogatásukat (*RBK*, 2016).

5. Az állam szerepe 2003-tól

5.1. Az állami terjeszkedés trendjei

A kétezres éveket két ellentétes trend határozta meg. Egyrészt változó intenzitással folytatódott a privatizáció, másfelől a kilencvenes évekhez képest erősödött az állam befolyása. 2000 és 2003 között az állam arra fókuszált, hogy optimalizálja a közvetlen részvételét a gazdaságban, 2004 és 2008 között azonban növelte a jelenlétét az állami tulajdonosi részesedéssel működő vállalatok aktivizálásával, amelyek a felvásárlások és összeolvadások révén növekedtek és diverzifikálódtak (*Radigin–Szimacsov–Entov*, 2011).

---

²⁴ A Szövetségi Gyűlés az alsóházból (Állami Duma) és a felsőházból (Szövetségi Tanács) álló orosz parlament.

Az állam kiterjesztette a részesedését a stratégiai szektorokban (lásd az 1. keretet). A részleges államosítás elsősorban a jövedelmező olaj- és gázszektorban következett be. A kormányzat a Jelcin idején privatizált vállalati eszközökben szerezte vissza az ellenőrzést. Ennek eredményeként 2007-re az állam az olajtermelés legalább 37 százaléka, más számítás szerint akár majdnem 40 százaléka felett rendelkezett (szemben a 2004-es 24 százalékkal) (Hanson, 2009),²⁵ a Gazprom gázóriásiban pedig újra ellenőrző részesedésig jutott (Vasileva, 2014).

1. keret

Stratégiai, rendszeralkotó vállalatok, bankok listái Oroszországban

A kétezres években többféle hivatalos lista készült az orosz gazdaság számára fontos vállalatokról és ágazatokról:

1. A stratégiai vállalatok listáját 2004 augusztusában fogadták el. Olyan részvénytársaságok és szövetségi állami egységes vállalatok tartoznak ide, amelyek stratégiai jelentőséggel bírnak a nemzetvédelem és -biztonság, valamint az orosz állampolgárok erkölcsének, egészségének, továbbá jogainak és törvényes érdekeinek védelme terén. Eredetileg 1063 vállalat szerepelt a listán: 514 szövetségi állami egységes vállalat és 549 részvénytársaság. Körülbelül a vállalatok 80 százaléka volt hadiipari. A listát azóta számtalanszor módosították.

2. A külföldi beruházások korlátozásáról szóló, illetve a stratégiai ágazatok (tevékenységek) és társaságok körét meghatározó, hosszú előkészítés után 2008 áprilisában elfogadott törvénycsomagot Putyin elnök második ciklusának végén látta el kézjeggyével. A törvények 2008 májusában léptek hatályba.

3. Egy 2008. decemberi kormányrendelettel a válságkezelés érdekében egy speciális kormánybizottságot állítottak fel, amely 2008 decemberében egy 295 vállalatot tartalmazó listát hagyott jóvá (pénzügyi intézmények nem kerültek fel a listára). Ezek a rendszeralkotó vállalatok, amelyek az államtól támogatásban részesülhettek. A vállalatok száma 2009 májusában 304-re nőtt, majd 2015 februárjában 199-re csökkent. Ezek a vállalatok a nemzeti jövedelem több mint 70 százalékát adják, és a munkavállalók több mint 20 százalékát foglalkoztatják (Minekonomrazvityija Rosszii, 2015).

4. A rendszeralkotó vállalatok analógiájára 1148 regionális jelentőségű vállalat listája is elkészült a 2008–2009-es válság kezelése során.

5. Az orosz jegybank 2015 júliusában ismertette a rendszerszinten fontos tíz oroszországi bank listáját, amelyre a Szberbank, a VTB Bank, a Roszszelhozbank, a Gazprombank, az UniCredit Bank, a Raiffeisenbank, a Roszbank, az Alfa-Bank, az FK „Otkritije” és a Promszvjazbank került fel. Korábban arra lehetett számítani, hogy ennél több bank szerepelhet a végső listán. Az eszközök alapján ezek a legnagyobb oroszországi bankok: a teljes bankszektor eszközállományának 60 százalékát adták 2015. július 1-jén. A tíz bankot egyrészt nem hagyhatják elbukni (*too big to fail*), másrészt a listához tartozás a minőség jele is: megfelelnek bizonyos magasabb követelményeknek, amelyeknek a többi bank feltételezhetően nem (RBK, 2015). A rendszeralkotó bankok listájáról már a 2008–2009-es válság során is hallhattunk. A kormány által 2009 februárjában összeállított listán 81 hitelintézet volt található (Lenta.ru, 2009).

²⁵ Henderson (2015) úgy kalkulál, hogy a 2010-es évek közepén az állam közvetlenül az orosz olajtermelés több mint felét ellenőrzi. A befolyás kétharmadra emelkedik, ha a Kremlhez szorosan kötődő Szurgutnyeftyegazt és a Tatárföld által ellenőrzött Tatnyeftyet is beleszámoljuk.

2004 és 2006 között a kormányzat számos, korábban privatizált magánvállalat felett szerzett ellenőrzést más, olyan stratégiai szektorokban is, mint például a repülőgép- vagy a járműgyártás. Eközben az állam növelte a már meglévő részesedéseket is különböző cégekben (*OECD, 2011; Vasileva, 2014*).

2006–2007-ben folytatódott az állami tulajdonban maradt különféle vagyoneszközök konszolidációja az integrált struktúrákba. Az állami vagyonpolitika új aspektusa lett az állami korporációk létesítése (lásd részletesen az 5.2. fejezetben). Bizonyos ágazatokban, így a hadiiparban, az atomenergetikában, a hajógyártásban vagy a már említett repülőgépgyártásban a részvénytársaságokban és egységes vállalatokban (szintén lásd az 5.2. fejezetben) meglévő részesedéseket nagy holding vállalatokba (állami korporációkba vagy részvénytársaságokba) konszolidálták. Egyes állami korporációk és részvénytársaságok egész ágazatokat fednek le (*Sprenger, 2010; Radigin–Szimacsov–Entov, 2011*).

Eközben folytatódott a kis- és közepes méretű állami tulajdonú vállalatoknak, valamint a nem stratégiai ágazatokban a kisebbségi részesedéseknek a privatizációja (*Sprenger, 2010*).

A válság kitörése előtt, 2008 augusztusában az orosz gazdaságfejlesztési és kereskedelmi miniszter négy feladatot sorolt fel az állami vagyon kezelésével és privatizációjával kapcsolatban: (1) az állami jelenlét gazdaságilag észszerű szintjének elérése a gazdaságban és a közösségi szektor redundáns részének a csökkentése; (2) az egységes vállalatok átalakítása transzparenssebb szervezeti-jogi formába;²⁶ (3) a stratégiai szektorokban az állami vagyon konszolidációja integrált struktúrákba; (4) valamint a szövetségi költségvetés számára bevételek generálása (*Sprenger, 2010*).

Az állami részvétel expanziója visszatükröződött a kormányzati dokumentumokban is. A 2008-ban elfogadott, 2020-ig szóló hosszú távú társadalmi és gazdaságfejlesztési koncepció elismeri az állami vállalatok szerepét az orosz gazdaságban (*Radigin–Szimacsov–Entov, 2011*).

---

²⁶ Az egységes vállalatok részvénytársaságokká való átalakítása az első lépés lehet a későbbi privatizációhoz is.

A fent ismertetett trendek azt mutatják, hogy a kormányzati politika a stratégiai ágazatokra koncentrált, illetve azokra, amelyeket az ipari fejlesztéshez fontosnak tekintett (Sprenger, 2010).

A 2008–2009-es válság formálisan nem vezetett az állami szektor masszív kiterjesztéséhez, mert az állam válságkezelő politikája minimalizálni akarta a közvetlen részvétel növekedését a problémás magánvállalatokban és -bankokban. Sőt, a Roszsztat adatai szerint csökkent is az állami szektor részesedése (lásd az 5.3. fejezetet) – nem beleszámítva a piramisszerű tulajdonlást a vegyes szektorban. Jóllehet a szakértői értékelések többsége szerint az állam közvetlen részvételének a növekedése az orosz gazdaságban a vegyes tulajdonú szektor tevékenységének és a válságkezelő intézkedéseknek az eredménye. Különösen az állam által ellenőrzött azon bankok és struktúrák közvetett befolyása nőtt, amelyek a válságkezelő intézkedések végrehajtásánál az állam ügynökei voltak (Radigin–Szimacsov–Entov, 2011). Guriev (2013) szerint az állam, illetve az állami bankok által a válság alatt megszerzett vagyoneszközök többsége továbbra is ott van a mérlegekben. A 2008–2009-es válság során a kormány az állami tulajdonú Vnyesekonombankot (VEB) használta válságkezelő eszközként. Két válságellenes intézkedés is növelhette az állami ellenőrzés alatt álló vagyoneszközök számát: egyrészt az értékpapírpiacon való beavatkozás 2008 végén és 2009-ben, másrészt a nagyvállalatoknak nyújtott fedezett hitelek (Sprenger, 2010).²⁷

A 2008–2009-es és a 2014-ben kezdődő válságokra Oroszország hatalmas ösztönző csomagokkal reagált (Weiner, 2009, 2011; World Bank, 2016). A Világbank szerint a 2008–2009-es válság során a válságkezelő csomag mérete megfelelő volt, különösen a pénzügyi szektort célzóé, de a szerkezete és a végrehajtása lehetett volna hatékonyabb is. Általában véve három hibát ró fel:

- Az adócsökkentés, illetve az általános és nem célzott intézkedések (nyugdíjak és bérek emelése) megdrágították a csomagot.
- Mivel az infrastruktúra és a célzott szociális segítségnyújtás viszonylag kis figyelmet kapott, az intézkedések multiplikatív hatása is kisebb volt, mint az különben lehetett volna.

---

²⁷ Ezekhez jött még az az eset, amikor az állami (ellenőrzésű) vállalat vásárolt fel bajba jutott vagyoneszközt (lásd az 5.1.1. fejezetet).

– A legtöbb intézkedést a Világbank szerint 2009 második felében hajtották végre, ám a válság 2009 első felében volt a legmélyebb (*World Bank*, 2010).

Mások szerint az volt a probléma, hogy az intézkedések túlságosan is az életképtelen, a szovjet érából megmaradt óriásvállalatokra koncentráltak, s ezzel a régi struktúrákat erősítették meg, annak ellenére, hogy a válságkezelő csomagban leszögezték, hogy csak a hatékony vállalatokat támogatják. A hatékonytalan vállalatokat egyrészt szociális okokból segítették, másrészt hogy elkerüljék azt, hogy fontos iparágak teljesen felszámolódjanak (*BOFIT*, 2010).

A válságkezelő csomag elsősorban a pénzügyi és szociális stabilitás aktuális problémáira koncentrált, s csak kismértékben kapcsolódott olyan stratégiai célokhoz mint a gazdaság diverzifikációja, a hosszú távú versenyképesség vagy a technológiai modernizáció (*Gurvich et al.*, 2010).

A legújabb válságkezelő csomag indexálta a nyugdíjakat, segített a konszolidáció következményeit enyhíteni és támogatta a pénzügyi szektort a bankok feltőkésítése révén (*World Bank*, 2016).

Az orosz állami tulajdonban lévő két fő befektetési alapnak fontos szerepe volt a 2008–2009-es és a 2014-től kezdődő válság kezelésében. A csúcson, 2008 végén, a két alapon 225 milliárd dollár volt, amely meghaladta a 2008-as GDP 13 százalékát. A Nemzeti Jóléti Alaphoz nem nyúltak a költségvetési hiány fedezése érdekében, a Tartalékalapból viszont 2009–2010 után 2015-ben és 2016-ban ismét költöttek ilyen célra. 2010 végére a Tartalékalap nagysága 25 milliárd dollárra, a 2010-es GDP kevesebb mint 2 százalékára rúgott, míg a Nemzeti Jóléti Alap valamivel több mint 90 milliárd dollárt tett ki, ami a 2010-es GDP 6 százaléka (*OECD*, 2011). 2016. július eleji hírek szerint az orosz pénzügyminisztérium azzal számol, hogy a Tartalékalap 2017-ben kiürül, a Nemzeti Jóléti Alapnak pedig mintegy 40 százaléka fogy el 2019 végéig a költségvetési hiány finanszírozása miatt (*Gazeta.ru*, 2016). A Nemzeti Jóléti Alapot eredetileg kizárólag az önkéntes nyugdíjfelhalmozás kofinanszírozására és a nyugdíjalap hiányának a fedezésére szánták, de infrastrukturális projektekre és a bankszektor

refinanszírozására is használják.²⁸ Ez utóbbiak csökkentik a költségvetés kiegyensúlyozására fennálló összeget.

A 2008–2009-es válság során nem uralkodtak el úgy a protekcionista intézkedések a világon, mint az 1930-as években. Viszont az Európai Bizottság 2009 novemberében közzétett jelentése szerint Oroszország volt a legprotektionistább az EU negyven legfontosabb külkereskedelmi partnere által 2008 októbere és 2009 októbere között hozott, a szabadkereskedelmet potenciálisan torzító gazdaságpolitikai intézkedések számba vétele alapján (*BruxInfo*, 2009).

A Nyugattal való geopolitikai konfliktus – amely a Krím-félsziget 2014-es bekebelezését követően egyre intenzívebbé vált – hatására Oroszország felgyorsította a gazdasági szuverenitás erősítését célzó intézkedéseit. Ennek az egyik legfontosabb eszköze az importhelyettesítés, jóllehet relatíve kis pénzügyi forrásokat különítettek el erre. 2015. november végi közlés szerint 570 importhelyettesítő projekt van folyamatban Oroszországban. A terv a 2016–2020 közötti időszakra több mint kétezer projekt végrehajtásával számol összesen 19 ágazatban. Az importhelyettesítésre való törekvés nem új jelenség. Számos hivatalos dokumentumban szerepelt már a stratégiailag fontos termékek és szolgáltatások oroszországi előállításának a növelése. Ide tartozik többek között 2009-ből a nemzeti biztonsági stratégia, az energiasztratégia és a gyógyszeripari fejlesztési stratégia, valamint a 2010-es élelmiszerbiztonsági doktrína (*Connolly–Hanson*, 2016).

5.1.1. Az állami vállalatok „társadalmi szerepvállalása”

A pénzügyi kapcsolatok erősödtek az állami tulajdonú vállalatok és a költségvetés között. Miként a *BNP Paribas* (2012) felhívja a figyelmet, nem könnyű az állami tulajdonú vállalatok és bankok, valamint a költségvetés közötti pénzügyi áramlások elemzése. Egyre inkább elmosódik a határ a kormányzati pénzügyek és az állami tulajdonú szektor költségvetése között. Az állami tulajdonú szektor kofinanszírozza az orosz kormányzat legambiciózusabb projektjeit. A nagy szociális projektek terhe nő, és befolyással van az állami tulajdonú vállalatok magtevékenységhez kapcsolódó

---

²⁸ A Tartalékalap és a Nemzeti Jóléti Alap mellett a harmadik oroszországi szuverén vagyonalap az oroszországi közvetlen tőkebefektetések növelése érdekében 2011-ben létrehozott 10 milliárd dolláros Orosz Közvetlen Befektetési Alap (*Rosszijszkij fond prjamih investyicij, RFPI*).

beruházási programjaira. Másfelől a nagyobb kormányzati védelem a gazdasági-pénzügyi válságok idején és a sokkal kedvezőbb versenyfeltételek a normál időszakokban vonzó okok arra, hogy a cégek fenntartsák ezt a *status quót*. Az orosz természetes monopóliumok a legeggyütműködőbbek az állami tulajdonú szektorból, miután a tarifákat s ezzel a profitabilitást jelentős részben a kormányzat határozza meg. Az orosz államvasút (az RZsD) és a Gazprom gázvállalat kiemelkednek az ambiciózus állami projektek finanszírozásában. A Gazprom a szövetségi költségvetés után a második legnagyobb befektető volt a 2014-es szocsi téli olimpián. A 2012-es vlagyivosztoki APEC-csúcs miatt ugyancsak jelentős összegeket fektetett be a Gazprom a térségben. A 2018-as oroszországi labdarúgó-világbajnokság egy következő terepe a Gazprom részvételének. Ezeken felül a Gazprom számos társadalmi és jótékonyági projektet támogat. Az RZsD szintén nagy összegekkel vett részt a szocsi olimpiai projektekben. Bár a természetes monopóliumok a leglojálisabbak, más állami tulajdonú vállalatok és bankok is kiveszik a részüket a társadalmilag fontos projektekből. A Rosznyefty olajtársaság például háromszor annyi adót fizet, mint a Gazprom, mégis erőteljesen jelen van azon régiók szociális programjaiban, ahol olajat termel. A VTB Bank vagy a Szberbank szintén nem marad ki a sorból (BNP Paribas, 2012).

A magtevékenységen kívüli vagyoneszközök és tevékenységek meglehetősen méretesek az állami tulajdonú vállalatoknál. A szovjet érában alapított vállalatoknak fontos társadalmi feladataik vannak. A Szovjetunióban a regionális és szövetségi óriásvállalatok lényeges vonzereje volt, hogy saját hotelekkel, éttermekkel, sportlétesítményekkel és egyéb szolgáltatásokkal bírtak. A hiánygazdaságban a munkavállalók nem pénzügyi kompenzációja fontos eszköz volt. Úgy tűnik, ez a gyakorlat folytatódik manapság, annak ellenére, hogy ez növekvő teher a vállalatok magtevékenységére. A bonyolult vállalati szerkezetből adódó átláthatatlanság így jó eszköz lehet a menedzsmentnek arra, hogy ellenálljon a változásnak (BNP Paribas, 2012).

A 2008–2009-es válság során további magtevékenységen kívüli vagyoneszközökkel bővült az állami tulajdonú szektor. Az állami bankoknak fedezetet kellett szerezniük, így sokféle vállalkozás (fejlesztők, ingatlanok, mezőgazdaság stb.) került a mérlegükbe, amelyeket nem volt könnyű értékesíteni a válság alatt. A válság után viszont nem nagyon

ösztönözte semmi a bankokat, hogy eladják ezeket a vagyoneszközöket (*BNP Paribas*, 2012).

A felvásárlások egy további „félíg önkéntes” módja volt, hogy a kormányzat döntése nyomán a társadalmilag fontos bankokat és vállalatokat meg kellett menteni. Az RZsD-nek például meg kellett vennie a KIT Finanszot, amely a 31. helyen álló bank volt Oroszországban 2008 első felében, amikor a csőd szélén állt (*BNP Paribas*, 2012).

Ebben a helyzetben viszont a kormány már nem hagyhatta figyelmen kívül az állami vállalatok magtevékenységen kívüli tevékenységeinek a sorsát. 2011 októberében Medvegyev elnök arra kérte a kormányt, hogy korlátozzák a felvásárlást és összeolvadást az állami tulajdonú szegmensben, és limitálják a szektor nagyságát a GDP százalékában. 2012 márciusában a kormányzat egy tervezetet készített el az állami vállalatok és bankok felvásárlásainak és összeolvadásainak engedélyeztetésére, de a törvényt nem fogadták el. Az új (pontosabban: régi-új) adminisztráció pedig az állami tulajdonú szegmens növekedését támogatja, a gazdaság gyorsításának az eszközét látja benne. A *BNP Paribas* (2012) szerint ezért az állami tulajdonú szektor növekedése tovább folytatódhat, s nem várható a kormányzati pénzügyek átláthatóságának a javulása sem.

5.1.2. Kormányképviselők az állami vállalatoknál

Sprenger (2010) azt vizsgálta meg, hogy a kormányzat általában véve alul- vagy felülreprezentált az orosz vállalatok igazgatótanácsaiban. Egy 2005-ben készült, több mint nyolcszáz vállalatra kiterjedő felmérésre támaszkodva arra jutott, hogy a szövetségi kormányzat jellemzően alulreprezentált (a cégek átlag 5,3 százalékát tulajdonolják, de az igazgatótanácsi tagok csak 2,2 százalékát nevezik ki), míg a regionális kormányzatok és helyi önkormányzatok felülreprezentáltak (átlag 2,1 százaléknyi tulajdonrész mellett a tagok 2,8 százalékát adják). A felmérés arra is rákérdezett, hogy a tulajdonosokon kívül mással egyeztetnek-e a nagyobb döntések meghozatalakor. Az állami tulajdonú cégek 28, a magáncégek 6 százaléka néha vagy mindig egyeztet a szövetségi kormányzattal is. Hasonlóan: az állami cégek 32 százaléka konzultál a regionális kormányzatokkal vagy a helyi önkormányzatokkal, míg a magáncégek 18 százaléka tesz így. Mindebből látszik, hogy a kormányzat és különösen a

regionális kormányzatok, valamint a helyi önkormányzatok a tulajdonosi és szabályzó szerepükön túl is hatással vannak a cégek tevékenységére.

Az informális befolyás(olás) egy új szürke zónája lett az a gyakorlat, ahogyan a kormányzat a nagy állami ellenőrzésű vállalatok igazgatótanácsaiban képviseltette magát (*Ledeneva*, 2013, p. 104.). Az állami vállalatok igazgatótanácsait gyakran az állam képviselői dominálták, akiknek az üzleti ügyekben nem volt túl nagy kompetenciájuk (*OECD*, 2006, p. 39.). Medvegyev 2008 februárjában még miniszterelnökként közölte, hogy ellene van ennek a gyakorlatnak, s jelezte, hogy valóban független igazgatókkal kell felváltani az állami hivatalnokokat (*BBC*, 2008). Végül csak 2011 márciusában jelentette be Medvegyev elnök, hogy a kormányzati embereknek el kell hagyniuk a jelentős, állami részvételű vállalatok igazgatótanácsait. Hivatalosan a döntés mögött az állt, hogy a miniszterek és az elnöki adminisztrációból érkezők a pozíciójukat csak egy további kötelezettségként kapták, és nem fordítottak elég figyelmet rájuk, amely a vállalatirányítás minőségének a romlásához vezet. 2011. július 1-je volt a határidő, de csak a versenypiaci körülmények között működő cégekre vonatkozott. A legtöbb miniszter és miniszterelnök-helyettes ki is lépett az igazgatótanácsokból. Az újabb időpontig, 2011. október 1-jéig a többi szövetségi tisztviselőnek is így kellett tennie, de mint kiderült, ez csak a miniszteri szintre volt értendő: az alacsonyabban lévőkre, a miniszterhelyettesekre és osztályvezetőkre nem (*Korostikov*, 2015). 2011. július végén viszont az elnök tanácsadója már arra panaszkodott, hogy hiába hagyták el a képviselők az igazgatótanácsokat, a vállalatok továbbra is az elnöki adminisztráció irányelveinek a kontrollja alatt állnak (*RIA Novosztyi*, 2011). Mindazonáltal egy prominens hivatalnok jelenléte az igazgatótanácsban garancia volt a vállalat megbízhatóságára. Így a távozása negatív hatással lehetett a vállalat működésére. Az új rendszer azonban nem tartott sokáig. 2014 közepétől egyfajta visszarendeződés indult meg: a független képviselők felcserélése a hatóságok és Putyin belső köreinek tagjaival az állami vállalatok igazgatótanácsaiban (*Korostikov*, 2015). 2014. december végén a gazdasági helyzetre való tekintettel Medvegyev miniszterelnök bejelentette, hogy visszatérnek a régi gyakorlathoz, mert a válsághelyzet megkívánja a szigorúbb kormányzati ellenőrzést a beruházások és a kiadások felett. Putyin elnök egyenesen a kézi vezérlés szükségességéről beszélt (*RT*, 2014). Medvegyev 2015 áprilisában azt mondta, hogy a versenyképesség és a hatékonyság növelése érdekében van szükség a kormányzati

képviselőkre. Pont erre hivatkozott akkor is, amikor korábban ellenük érvelt (TASS, 2015).

5.2. Az oroszországi állami vállalatok típusai

Az állami vállalatok Oroszországban tipikusan (1) egységes vállalatként (*unyitarnoje predpriyatyije*), (2) részvénytársaságként (*akcionyernoje obscsesztvo*) vagy (3) állami korporációként (*goszudarsztvennaja korporacija, goszkorporacija*) vannak bejegyezve (Sprenger, 2010). Ezeken túl még meg kell említeni a „szövetségi állami intézményeket” (*fegyeralnoje goszudarsztvennoje ucsrezsgyenyije, FGU*),²⁹ a szövetségi kincstári vállalatokat (*fegyeralnoje kazjonnoje predpriyatyije, FKP*)³⁰ és az „állami vállalatot” (*goszudarsztvennaja kompanija*)³¹ is.

1. Az egységes vállalatok jelentik az állami szektor legszámosabb kereskedelmi szegmensét. Az egységes vállalat lehet szövetségi állami egységes vállalat (*fegyeralnoje goszudarsztvennoje unyitarnoje predpriyatyije, FGUP*), regionális állami egységes vállalat³² vagy helyi önkormányzati egységes vállalat (*munyicipalnoje unyitarnoje predpriyatyije, MUP*). Az egységes vállalatok teljes mértékben a kormányzat tulajdonában vannak az adott (szövetségi és regionális kormányzati, valamint helyi önkormányzati) szinteken. Az egységes vállalatoknak korlátozott jogkörük van a vagyonuk felhasználását illetően: sok tranzakció esetében a megfelelő kormányügynökség – például az állami vagyon kezeléséért felelős szövetségi ügynökség, a Roszimuscsesztvo – jóváhagyására van szükségük. A kormányzat igyekszik az egységes vállalatok számát csökkenteni: részvénytársaságokká alakítják át őket (privatizálják/felszámolják), vagy szövetségi kincstári vállalatok lesznek.

2. A legtöbb, részben vagy teljesen állami tulajdonú részvénytársaság nyílt részvénytársaságként (*otkritoje akcionyernoje obscsesztvo, OAO*) jött létre (Sprenger, 2010). 2014. szeptember 1-jei hatállyal viszont változások történtek az orosz polgári

²⁹ Az „állami intézmények” nem kereskedelmi szervezetek.

³⁰ A szövetségi kincstári vállalatok száma relatíve csekély, tipikusan a védelmi szektorban működnek (Sprenger, 2010).

³¹ Az „állami vállalatot” mint társasági formát 2009-ben gyakorlatilag az útépítő Avtodor vállalatnak hozták létre. Az állami korporációkhoz hasonlóan ez is nem kereskedelmi, nonprofit szervezet.

³² Az érthetőség kedvéért hívjuk itt regionálisnak. A regionális GUP lehet OGUP, KGUP vagy RGUP – annak megfelelően, hogy megyéhez (*oblasztnoje GUP* – OGUP), krajhoz (*krajevoje GUP* – KGUP) vagy köztársasághoz (*reszpublikanszkoje GUP* – RGUP) tartozik.

törvénykönyvben. A nyílt és zárt részvénytársaság (*zakritoje akcionyernoje obcsesztvo, ZAO*) felosztás helyett nyilvános részvénytársaság (*publicsnoje akcionyernoje obcsesztvo, PAO*) és nem nyilvános részvénytársaság (*nyepublicsnoje akcionyernoje obcsesztvo, NAO*) az új megkülönböztetés. A nyilvános részvénytársaság részvényeit és átváltható értékpapírjait nyilvánosan forgalomba hozták, vagy azokkal nyilvánosan kereskednek.³³

3. 2006-ban Oroszországban két alapvető keretet találtak ki a közpénzek beruházásához és a vállalatok átalakításához. Az egyik mód többségi állami tulajdonú részvénytársaságok alapítása volt, amely előbb az Egyesült Repülőgépgyártó Vállalat (*Objegyinyonnaja Aviasztroityelnaja Korporacija*), majd az Egyesült Hajógyártó Vállalat (*Objegyinyonnaja Szudosztroityelnaja Korporacija*) létrehozását eredményezte. A másik, egy új keret, az állami korporációk ötlete Szergej Csemezovtól, Putyin közeli kollégájától és barátjától származott, aki abban az időben a Roszoboronexport fegyverexportőr vezetője volt. 2007-ben, Putyin második elnöki ciklusának végéhez közeledve hat állami korporációt hívott életre az orosz kormányzat. Mindegyik állami korporáció alapításáról külön törvény rendelkezett. Az állami korporációk jogi alapját azonban már 1999-ben megteremtették egy 1996-os szövetségi törvény módosításával. Az első állami korporáció a bankrendszer konszolidációját, illetve restrukturálását elősegítő ügynökség, az ARKO (*Agentsztvo po resztrukturalizacii kregyitnih organyizacij*) volt 1999-ben, amelyet azonban 2004-ben megszüntettek. A második állami korporáció, a Betétbiztosítási Ügynökség (*Agentsztvo po sztrahovanyiju vkladov*) 2003-ban jött létre. Ezeket követte a hat új állami korporáció 2007-ben: (1) az eredetileg 1922-ben alapított Vnyesekonombank mint nemzeti fejlesztési bank; (2) a nanotechnológiai fejlesztések hasznosítására hivatott magántőke- és kockázattőke-alap, a Rosznanotye; (3) a civil és védelmi *high-tech* ipar fejlesztését, termelését és exportját támogató Rosztyeh (2014-ig Rosztyehnologii); (4) az atomenergetikai Roszatom; (5) a 2014-es szocsi téli olimpia helyszíneinek építkezéseiért és Szocsi fejlesztéséért felelős Olimpsztrój; valamint (6) a lakás- és kommunális gazdálkodás reformját segítő alap, a ZsKH Alap (*Fond szogyejstvija reformirovanyiju zsiliscsno-kommunalnovo hozjajstvja*). Végül, 2015-ben hozták létre a Szövetségi Űrügynökség (*Fegyeralnoje koszmicseszkoje agentsztvo*,

---

³³ A kiegészítő felelősségű társasági (*obcsesztvo sz dopolnyityelnoj otvetsztvennosztju, ODO*) forma 2014 szeptemberétől megszűnt.

Roszkoszmosz) alapjain a Roszkoszmosz állami korporációt. Jelenleg viszont összesen csak hat állami korporáció van. A Rosznanotyeh ugyanis Rosznano néven 2011-ben nyílt részvénytársasággá alakult át,³⁴ az Olimpsztroj pedig csak 2014-ig működött. Úgy volt, hogy a ZsKH Alap is befejezi a működését (még 2013 elején), de ez a legutóbbi döntés szerint csak 2018 elején lesz esedékes.

Az állami korporációk között eddig találhattunk befektetési alapot, projektoperátort és ipari konglomerátumot is. A VEB, a Rosznanotyeh és a ZsKH Alap úgynevezett fejlesztési intézmények (*insztyitut razvityija*) is. Számos fejlesztési intézmény létezik még szövetségi szinten, például a Beruházási Alap (*Invesztyicionnij fond*), az Orosz Kockázatiőke-társaság (*Rosszijszkaja vencesurnaja kompanija, RVK*), a Lakásjelzálog-hitelezési Ügynökség (*Agentsztvo po ipotyecsnomu zsiliscsnomu kregyitovanyiju, AIZsK*), a Roszszelhozbank (Orosz Mezőgazdasági Bank), a Roszagrolizing (agráripari lízingcég), a Roszinfokominveszt (Infokommunikációs Technológiák Oroszországi Alapja), az innovatív kisvállalkozások fejlesztését támogató alap (röviden: *Fond szogyesztvija innovacijam*) vagy a Szkolkovo innovációs központért felelős Szkolkovo Alapítvány (*Fond Szkolkovo*). Ezeken kívül a szubjektumok is létrehoztak több mint kétszáz fejlesztési intézményt (*Minekonomrazvityija Rosszii*, é. n.; *TPP RF*, é. n.). A fent felsorolt fejlesztési intézmények között vannak kizárólagos állami tulajdonú részvénytársaságok, állami korporációk, de még nonprofit alapítvány is (*Guriev, 2013*).

Volkov (2008) szerint az állami korporációk létrehozásával az orosz vezetés egyszerre több célt akart elérni. Egyrészt a modernizáció és az infrastrukturális fejlesztések felgyorsítása érdekében az oroszországi beruházások olyan új eszközeit keresték, amelyek kikerülik az állami bürokráciát. Másodszor, a koncentráció növelésével, valamint a tulajdonosok és a menedzsment konszolidálásával az állami korporációk bizonyos csúcstechnológiai ágazatok átalakítását szolgálják. Az így létrejött nagy integrált vállalatok potenciálisan választ adhatnak a globális verseny kihívásaira. Harmadszor, az állami vagyon privatizáció nélküli független irányításához egy új formulát hoztak létre. *Radygin-Simachev-Entov* (2015) ugyancsak azt hangsúlyozzák, hogy ez a szervezeti-jogi forma nagyobb rugalmasságot biztosított az erőforrások felhasználásához és egyszerűsítette (felgyorsította) az állami vagyon átalakítását és konszolidálását a gazdaság egyes területein.

---

³⁴ Azóta a „nyílt” kikerült a névből.

Az állami korporációk különlegessége, hogy nem kereskedelmi szervezetek (*nyekommercseszkaja organizacija, non-commercial organization*), vagyis nonprofit nem kormányzati szervezetek, viszont valójában számos olyan leányvállalatból állnak, amelyek kereskedelmi szervezatként működő állami tulajdonú részvénytársaságok. A kormány az alapító, amely bizonyos vagyoneszközöket biztosít az állami vállalatoknak, de nem felelős azok pénzügyi kötelezettségeiért (*Sprenger, 2010*). A tulajdonjog elválík az ellenőrzéstől: az állam a képviselőin keresztül megőrizte az ellenőrzést, de a formális tulajdonjogokat feladta. Az állami korporációk mentesek a kormányzati beavatkozástól és a számvevőszéki ellenőrzés alól (*Volkov, 2008*).

Volkov (2008) szerint Putyin 2007-ben az állami korporációkkal a legnagyobb egyszeri állami beruházást hajtotta végre. A hat állami korporációból négy (a Vnyesekonombank, a Rosznanotye, a ZsKH Alap és az Olimpsztroj) összesen mintegy 36 milliárd dollárnyi pénztőkét kapott a szövetségi költségvetésből, míg két állami korporáció (a Rosztyeh és a Roszatom) együtt 80 milliárd dollárnyi korábbi állami vagyoneszközhöz jutott az atomenergetikában és a hadiiparban. Ez volt az első komoly beruházás a hazai gazdaságba az olajexportból származó bevételekből, s egyúttal az állami vagyon legjelentősebb mértékű újrafelosztása a posztszovjet Oroszországban.

Alapvetően háromféle aggály jelent meg az állami korporációkkal kapcsolatban. A legfontosabb, hogy az állami korporáció nem megfelelő jogi-szervezeti forma. Másodszor, a döntéshozatal bizonyos személyeknél koncentrálódik, valamint kiterjesztik az állami kézi vagy *ad hoc* ellenőrzést. Harmadszor, általában nőtt a közvetlen állami részvétel a gazdaságban (*Radygin-Simachev-Entov, 2015*). *Volkov (2008)* szerint a befolyásos ipari lobbisták és Putyin „haverjai” formális jogot kaptak arra, hogy a gazdaság számos ágazatát ellenőrizzék, de cserébe azt várták tőlük, hogy kézzelfogható eredményeket és globális versenyképességet produkáljanak. *Sprenger (2010)* úgy véli, hogy az állami korporációk jogi formája nem segíti elő a felelős vállalatirányítást, az átláthatóságot, valamint az igazgatóságok, a menedzserek és a szabályozók egyértelmű felelősségét. Nem világos, hogy miért nem volt megfelelő a nyílt részvénytársasági vagy az „állami intézményi” forma. *Volkov (2008)* nem érti, hogy miért kellett a Rosztyehet és a Roszatomot, amelyek ipari holdingok, nonprofit formában létrehozni, miközben a gazdasági logika azt diktálta volna, hogy ezeket többségi állami nyílt részvénytársaságokba szervezzék, mint amilyen az Egyesült Repülőgépgyártó

Vállalat és az Egyesült Hajógyártó Vállalat. Természetesen egy ágazat monopolizációja nem garancia az innovációra. Egyfelől a létrehozott holdingok gyakran olyan hatékonytalan vállalatokat foglalnak magukban, amelyeket a kormány nem tudott privatizálni. Másrészt egyes új konglomerátumok, mint amilyen a Rosztyeh, nagyon különböző ágazatok vállalatait fedik le, s a szinergiák valószínűleg kicsik (Sprenger, 2010). Végül, más azt a negatív következményt emeli ki, hogy bár technikailag az oroszországi magánvállalatok azonos feltételekkel versenyezhetnek az állami korporációkkal, a gyakorlatban a piac lejt az állami korporációk felé (USTR, 2015).

Dmitrij Medvegyev az állami korporációkat a hatékonytalanságuk és átláthatatlanságuk miatt kritizálta (Adachi, 2015). 2009 augusztusában Medvegyev elnök utasította is a megfelelő szerveket, hogy indítsanak vizsgálatot az állami korporációknál. Arkagyij Dvorkovics elnöki tanácsadó és Alekszej Kudrin pénzügyminiszter az állami korporációk ellen volt, mert szerintük azok csak visszafogják a növekedést (Moscow Times, 2009a). 2009 novemberében Medvegyev kérte Putyin miniszterelnököt, hogy tegyenek javaslatot az állami korporációk reorganizációjára (Moscow Times, 2009b). Putyin 2012 januárjában azt hangsúlyozta, hogy az orosz iparpolitikai prioritások miatt jöttek létre az állami korporációk és más állami tulajdonú holding vállalatok: így konszolidálták az állami vagyoneszközöket, amelyeket eddig külön kezeltek (Adachi, 2015).

5.3. Az állami tulajdon részesedése számokban

Az állam súlyának meghatározásához a Roszsztat adatait használva több problémával is szembesülnünk kell. A Roszsztat az orosz tulajdont alapvetően a következő kategóriákba sorolja:

- állami (szövetségi és regionális) tulajdon,³⁵
- helyi önkormányzati tulajdon,
- magántulajdon,³⁶
- a nem kormányzati és vallási szervezetek (egyesületek) tulajdona, valamint

---

³⁵ Értelmezésünk szerint ez kizárólagos állami tulajdon.

³⁶ Ide értik a tartósan külföldön tartózkodó orosz állampolgárok tulajdonát is.

- vegyes orosz (külföldi részvétel nélküli) tulajdon.

Az orosz tulajdonon kívül van a külföldi, továbbá a közös orosz és külföldi tulajdon. A közös orosz és külföldi tulajdon esetében az orosz tulajdon lehet állami és magán is. Van úgy, hogy az orosz tulajdonon belül az állami korporációk tulajdona külön kategóriaként szerepel, míg máskor kevesebb kategóriát tüntetnek fel, s például egyéb kategória alatt együtt vannak a vegyes orosz, a külföldi, a közös orosz és külföldi tulajdon, valamint az állami korporációk is. Előfordul, hogy a vegyes orosz tulajdonhoz sorolják az állami korporációk és a fogyasztási szövetkezetek tulajdonát. Esetenként a fogyasztási szövetkezetek tulajdona külön tétel. *Sprenger* (2010) szerint további probléma, hogy az állami tulajdon csak a közvetlen állami tulajdont tartalmazza. Ha egy céget egy állam által ellenőrzött társaság tulajdonol, azt már magánvállalatként veszik számba. Például az állam által ellenőrzött Gazprom olajipari leányvállalata, a Gazprom Nyefty már magánvállalatnak számít. Egy következő probléma, hogy nincsenek teljes idősorok. A frissebb statisztikákban kimaradt évek csak bizonyos korlátozásokkal pótolhatók a régebbi statisztikák éveivel.

3. táblázat

Vállalatok és szervezetek száma és aránya Oroszországban tulajdonforma szerint, 2000–2014, az év végén (ezer darab és százalék)

	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ^a
<i>Ezer darab</i>								
Összesen	3 346,5	4 767,3	4 907,8	4 823,3	4 866,6	4 886,4	4 843,4	4 886,0
Állami	150,8	160,4	129,9	119,4	115,5	112,6	116,1	113,7
Helyi önkormányzati	216,6	252,1	253,0	246,4	239,5	230,9	225,3	218,9
Magán	2 509,6	3 837,6	4 128,1	4 103,6	4 164,6	4 195,0	4 159,5	4 212,2
Nem kormányzati és vallási szervezetek (egyesületek)	223,0	252,5	187,8	157,0	149,6	147,3	144,9	144,4
Egyéb (vegyes orosz, állami korporációk, külföldi, közös orosz és külföldi)	246,5	264,7	209,0	196,8	197,4	200,6	197,6	196,7
<i>Százalék</i>								
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Állami	4,5	3,4	2,6	2,5	2,4	2,3	2,4	2,3
Helyi önkormányzati	6,5	5,3	5,2	5,1	4,9	4,7	4,7	4,5
Magán	75,0	80,5	84,1	85,1	85,6	85,9	85,9	86,2
Nem kormányzati és vallási szervezetek (egyesületek)	6,7	5,3	3,8	3,3	3,1	3,0	3,0	3,0
Egyéb (vegyes orosz, állami korporációk, külföldi, közös orosz és külföldi)	7,4	5,6	4,3	4,1	4,1	4,1	4,1	4,0

^a 2014-ben a Krímmel együtt.

Forrás: Roszstat (2015a).

Ahogy a 3. táblázatból látszik, a Roszstat szerint 2014 végén összesen 4,9 millió vállalat és szervezet volt Oroszországban. Ezek mindössze 6,8 százaléka (332,6 ezer) volt teljesen köztulajdonban: állami kézben (2,3%, 113,7 ezer) és helyi önkormányzatnál (4,5%, 218,9 ezer). Az egyéb kategóriában szerepelnek a vegyes orosz cégek és az állami korporációk – együtt a külföldi, valamint a közös orosz és külföldi vállalatokkal –, így ezeket nem tudjuk hozzáadni az állami és önkormányzati tulajdonúakhoz. Ezen egyéb kategória súlya 2014 végén 4,0 százalékot ért el. Az állami és helyi önkormányzati cégek számának a részesedése a kétezres és a 2010-es években gyakorlatilag folyamatosan csökkent (*Roszstat*, 2015a).

Egyes ágazatokban természetesen jóval jelentősebb a köztulajdonú vállalatok száma. A kitermelőipar, a feldolgozóipar, valamint a villamosenergia-, gáz- és vízellátás esetén vannak részletesebb adatok is a Roszstatnál a regisztrált cégek és szervezetek számáról tulajdonforma szerint.³⁷ A 4. táblázatból az olvasható ki, hogy 2014 végén az állami és helyi önkormányzati tulajdonú vállalatok részesedése a bányászatban 2,9 százalékot (állami: 2,4%, önkormányzati: 0,5%), a feldolgozóiparban 5,5 százalékot (állami: 4,5%, önkormányzati: 1,0%), a villamosenergia-, gáz- és vízellátásban viszont 30,7 százalékot (állami: 9,4%, önkormányzati: 21,4%) tett ki. Ha ezekhez hozzáadjuk a vegyes orosz tulajdonú cégeket is, amelyekbe itt az állami korporációkat és a fogyasztási szövetkezetek tulajdonát is beleértik, akkor rendre 4,5, 7,2 és 38,4 százalékos részesedéseket kapunk. A feldolgozóiparon belül a köztulajdonú vállalatok részesedése a textil- és ruhaiparban (10,9%), valamint a cellulóz- és papírgyártás, kiadói, nyomdai tevékenység esetében (13,5%) volt a legmagasabb 2014 végén (*Roszstat*, 2015b).

Érdemes megnézni a legnagyobb oroszországi vállalatokat az *Expert* listáinak a segítségével is. A száz vezető oroszországi vállalat közül 2014-ben 28 működött állami részvétellel – vagyis ahol az állam részesedése legalább 25 százalékos volt –, szemben a 2009-es 31-gyel. Ám miközben a számuk csökkent, a bevételeik részesedése a száz legnagyobb oroszországi cég összbevételeiből a 2009-es 47-ről 2014-re 51 százalékra nőtt. Ha csak azokat az ágazatokat nézzük, amelyekben az állami részvételű vállalatok jelen voltak, akkor a részesedésük ezen ágazatok összesített bevételeiből a 2005-ös 59 és a 2009-es 61 százalékot követően 2014-ben már 67 százalékra rúgott (lásd az 5.

---

³⁷ Az építőiparra is vannak adatok.

4. táblázat

Szervezetek száma és aránya az iparban Oroszországban tulajdonforma szerint, 2014 végén (százalék)

	Összesen	Állami + helyi önk.-i + vegyes orosz	Állami + helyi önk.-i	Állami	Helyi önk.-i	Vegyes orosz ^a	Magán ^b	Nem korm.-i és vallási szervezetek (egyesületek)	Külföldi	Közös orosz és külföldi
Bányászat	100,0	4,5	2,9	2,4	0,5	1,6	86,6	0,0	5,5	3,4
Energiahordozó bányászata	100,0	2,6	1,2	1,1	0,1	1,4	82,1	–	10,0	5,3
Egyéb ásvány bányászata	100,0	5,9	4,2	3,5	0,7	1,7	90,0	0,0	2,1	2,0
Feldolgozóipar	100,0	7,2	5,5	4,5	1,0	1,7	89,7	0,4	1,5	1,2
Élelmiszer, ital, dohány gyártása	100,0	8,1	5,5	4,4	1,1	2,6	88,0	0,1	2,0	1,8
Textil- és ruházati ipar	100,0	11,8	10,9	9,3	1,6	0,9	86,2	1,3	0,4	0,4
Bőr, bőrtermék és lábbeli gyártása	100,0	8,9	8,4	7,9	0,5	0,5	88,6	0,8	0,8	0,9
Fafeldolgozás, faipari termékek gyártása	100,0	8,4	7,9	7,1	0,8	0,5	89,4	0,6	1,0	0,7
Cellulóz- és papírgyártás, kiadói, nyomdai tevékenység	100,0	14,1	13,5	9,1	4,4	0,6	84,1	0,5	0,8	0,4
Kokszgyártás és kőolaj-feldolgozás	100,0	–	–	0,6	–	1,8	93,1	–	1,8	2,7
Vegyipar	100,0	6,2	4,5	3,7	0,7	1,8	87,3	0,1	3,6	2,9
Gumi-, műanyag termék gyártása	100,0	1,7	1,2	1,2	0,0	0,5	95,0	0,4	1,8	1,1
Nemfém ásványi termék gyártása	100,0	5,7	4,8	4,2	0,5	1,0	91,8	0,1	1,2	1,1
Fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása	100,0	4,0	2,6	2,4	0,2	1,4	93,6	0,3	0,9	1,2
Gépek és berendezések gyártása	100,0	3,7	1,7	1,4	0,3	2,0	92,4	0,7	2,0	1,3
Villamos berendezés, elektronikai, optikai termék gyártása	100,0	7,2	4,2	3,7	0,5	3,0	88,4	0,8	1,5	2,2
Szállítási eszközök és berendezések gyártása	100,0	11,7	4,7	4,7	0,0	7,0	82,5	0,3	3,1	2,3
Máshova nem sorolt feldolgozóipar	100,0	5,0	3,9	3,6	0,3	1,0	92,9	0,5	1,3	0,4
Villamosenergia-, gáz- és vízellátás	100,0	38,4	30,7	9,4	21,4	7,7	56,2	0,3	1,0	4,1
Villamosenergia-, gáz- és melegvízellátás	100,0	32,9	24,1	9,5	14,6	8,9	60,7	0,3	1,1	5,0
Víztermelés, -kezelés és -elosztás	100,0	53,7	49,3	8,9	40,4	4,3	43,7	0,4	0,5	1,8

^a Beleértve az állami korporációk és a fogyasztási szövetkezetek tulajdonát.

^b Beleértve a tartósan külföldön tartózkodó orosz állampolgárok tulajdonát.

Forrás: Saját számítások a Roszsztat (2015b) adatai alapján.

táblázatot). 2014-ben az oroszországi foglalkoztatottak 6,1 százaléka dolgozott ennél a 28 vállalatnál, a bevételeik pedig a GDP 2,8 százalékának feleltek meg. A fenti állami cégek kilenc ágazatban voltak jelen 2014-ben: legtöbbjük a gépgyártásban (7), az olaj- és gáziparban (6) és a bankszférában (4). Az állami részvétel a nemesfémek és gyémántok esetében volt a legnagyobb: egy vállalat szerepelt, s az is állami. Ezt követte a szállítás, ahol a három állami tulajdonosi részesedésű vállalat bevétele az ágazathoz tartozók bevételeinek 96 százalékát adta 2014-ben. A bankszektorban és a villamos energia esetében egyaránt 86 százalék, a gépgyártásban 77 százalék, az energiaértékesítésben pedig 72 százalék volt az állami részesedés az ágazati összbevételekből (lásd a 6. táblázatot) (*Analiticheszkij centr pri Pravitel'stve Rosszijoszkoj Fegyeracii*, 2016).

5. táblázat

Az állami részvételű vállalatok* száma és bevételeinek részesedése az Expert listáján lévő száz legnagyobb oroszországi vállalatéból, 1998–2014 (darab és százalék)

	1998	2005	2009	2014
Az állami cégek száma	31	23	31	28
Az állami cégek részesedése a száz legnagyobb cég bevételeiből (%)	79	46	47	51
Az állami cégek részesedése a száz legnagyobb cég bevételeiből csak azokat az ágazatokat figyelembe véve, amelyekben jelen voltak (%)	58	59	61	67

* Az állam részesedése legalább 25 százalékos.

Forrás: *Analiticheszkij centr pri Pravitel'stve Rosszijoszkoj Fegyeracii* (2016).

6. táblázat

Az állami részvételű vállalatok* száma és bevételeinek részesedése az Expert listáján lévő száz legnagyobb oroszországi vállalatéból, ágazatonként, 1998–2014 (darab és százalék)

	Az állami cégek száma a száz vezető oroszországi vállalat listáján (darab)				Az állami cégek részesedése a száz legnagyobb cég bevételeiből az egyes ágazatokban (százalék)			
	1998	2005	2009	2014	1998	2005	2009	2014
Összesen	31	23	31	28	58	59	61	67
Bankszektor	–	2	5	4	–	76	80	86
Lakás- és kommunális gazd.	–	1	1	–	–	100	100	–
Gépgyártás	4	4	5	7	15	30	72	77
Olaj- és gázipar	7	5	4	6	55	48	55	61
Nagykereskedelem	–	–	1	–	–	–	14	–
Nemesfémek és gyémántok	–	1	1	1	–	100	100	100
Biztosítás	–	1	–	–	–	63	–	–
Távközlés	–	2	2	2	–	41	44	26
Szállítás	–	3	4	3	–	96	97	96
Szénipar	8	–	–	–	61	–	–	–
Vegyipar és petrokémia	4	1	1	1	41	34	11	14
Színesfémkohászat	2	–	–	–	27	–	–	–
Vaskohászat	3	–	–	–	22	–	–	–
Villamos energetika	3	3	7	3	99	97	76	86
Energiaértékesítés	–	–	–	1	–	–	–	72

* Az állam részesedése legalább 25 százalékos.

Forrás: *Analiticheszkij centr pri Pravitel'stve Rosszijoszkoj Fegyeracii* (2016).

Kirill Androszov, az Aeroflot igazgatótanácsi elnökének számai hasonlóak: a kétszáz legnagyobb oroszországi vállalat 2015-ös bevételeinek a 46 százalékát adták az állami ellenőrzésű vállalatok. Szerinte tízből hét vállalat volt állami részvételűnek tekinthető (RZD, 2016).

Az *Interfax-AKI* elemzése szerint a bevételekből való részesedés alapján az állami tulajdon súlya 2011-ben a szállításban volt a legnagyobb (73%), majd a hajó-, repülőgép- és űrhajógyártás (57%) és a gáztermelés (48%) következett (lásd a 7. táblázatot) (Voloszov, 2011).

7. táblázat

Az orosz állam súlya egyes ágazatokban a bevételekből való részesedés alapján 2011-ben (százalék)

Ágazat	Részesedés
Szállítás	73
Hajó-, repülőgép- és űrhajógyártás	57
Gáztermelés	48
Villamos energetika	35
Elektronikai alkatrészek és berendezések gyártása rádióhoz és televízióhoz	27
Olajtermelés	23
Rakománykezelés és fuvarszervezés	19
Gépjármű, pótkocsi és félpótkocsi gyártása	17
Gépek és berendezések gyártása (a hadiipar kivételével)	15
Távközlés	14
Cellulóz- és papíripar	12
Építőipar	9
Alkoholtartalmú italok gyártása	9
Olajfeldolgozás	8
Gyógyszeripar	4
Vegyipari alapanyagok gyártása	4
Színesfémkohászat	3
Elektromos gépek és berendezések gyártása	3
Nemfém ásványi termék gyártása	3
Fémfeldolgozási termék gyártása	1
Vaskohászat	1
Élelmiszeripar	0
Fémércek kitermelése	0
Szénbányászat	0
Könnyűipar	0

Forrás: Voloszov (2011).

2004-ben az állam a négyszáz legnagyobb oroszországi cégből csupán 81-et ellenőrzött (vagy a legnagyobb, minimálisan blokkoló kisebbségi részvényes volt), összesen 145 milliárd dolláros árbevétellel, amely a listán szereplő cégek összesített árbevételének a 34,7 százalékát tette ki. Ezzel szemben 2006-ban már 103 cég volt

állami ellenőrzés alatt összesen 283 milliárd dolláros árbevétellel. 2007-ben az árbevételek 40 százaléka koncentrált az állami ellenőrzésű cégeknél (*Expert*, 2008).

Liuhto-Vahtra (2009) szerint az öt vezető FIG a száz legnagyobb oroszországi cég teljes forgalmának több mint 50 százalékát biztosította. 2008-ban a tíz legjelentősebb tulajdonosi csoport (beleértve az államot is) az orosz tőzsdei cégek piaci kapitalizációjának nagyjából 85 százalékát ellenőrizte: a magánbefektetők részesedése 45 százalék volt, míg a többségi állami tulajdonú vállalatok a részvények piaci értékének 40 százalékát képviselték.

Az *Alfa-Bank* adatai szerint 2006 februárja és 2007 februárja között 29,6-ról 35,1 százalékra nőtt az állam által tulajdonolt részvények részesedése. 2003 közepén még csak 20 százalék volt ez az arány (*Vedomosztyi*, 2007a).

A *Troika Dialog* (2008) kalkulációjában a szövetségi és regionális hatóságok az orosz részvénytőzsi piaci kapitalizációjának nagyjából 40 százalékát ellenőrizték 2007 végén, szemben a 2004-es 24 százalékkal (idézi: *Sprenger*, 2010). A *Troika Dialog* 2012. augusztusi elemzése viszont azt mutatta, hogy az akkor 749 milliárd dollár értékű orosz részvénytőzsi piaci csak a 30 százaléka (ez 223 milliárd dollárnak felelt meg) volt állami tulajdonban. De így is az állam volt a legnagyobb szereplő. A piac csúcsán, 2008 májusában 441 milliárd dollár volt az értéke az állam kezében lévő részvényeknek.

Sprenger (2010) számai az utóbbiaknál nagyobb állami ellenőrzést tükröznek. Számításai szerint a kétszáz legnagyobb piaci kapitalizációjú oroszországi cégből az állam által ellenőrzött első tíz részesedése a 2004. szeptember 1-jei 31,4 százalékról 2008. szeptember 1-jére 47,5 százalékra nőtt. De *Sprenger* szerint ez még mindig alulbecsüli az orosz állam részesedését a legnagyobb orosz vállalatokban, mert (1) csak a tíz legjelentősebbet vette figyelembe; (2) a kisebbségi állami részesedések nem szerepelnek; valamint (3) csak a vezető, tőzsdén jegyzett állami ellenőrzésű cégeket tartalmazza. *Androszov* 2016 januárjában azt állította, hogy az orosz RTSz részvényindexben az állami tulajdonú vállalatok részesedése 50 százalék (*RZD*, 2016).

A Roszstat nem tesz közzé adatot az állami tulajdonú cégek GDP-beli szerepéről, csak az egyes ipari ágazatoknál ismerjük az előállított termékek és szolgáltatások értékét tulajdonforma szerint (lásd lejjebb a 9. táblázatban). Természetesen különböző becslések léteznek arról, hogy mekkora manapság az állami szektor részesedése

Oroszországban. Az EBRD 2010-ig ad meg adatokat a magánszektor GDP-beli súlyáról. Ez vagy nőtt, vagy stagnált 2004-ig, amikor is 70 százalékot ért el, majd 2005-ben 65 százalékra esett vissza. Ezt követően viszont 2010-ig minden évre rendre 65 százalékot közöl az EBRD (lásd a 8. táblázatot). Láthatóan ezek csak hozzávetőleges arányok.

8. táblázat

A magánszektor aránya a GDP-ben Oroszországban, 1990–2009 (százalék)

'90	'91	'92	'93	'94	'95	'96	'97	'98	'99	'00	'01	'02	'03	'04	'05	'06	'07	'08	'09	'10
5	5	25	40	50	55	60	70	70	70	70	70	70	70	70	65	65	65	65	65	65

Forrás: EBRD (különböző számok); EBRD (é. n.).

A 2016. januári moszkvai Gajdar-fórumon több különböző szám hangzott el a 2015-ös állapotról. A már idézett *Androszov* szerint az állam és az állami vállalatok az előzetes adatok szerint 2015-ben a GDP körülbelül 70 százalékát tették ki, szemben a 2005-ös 35 százalékkal (utóbbi megegyezik a fent idézett EBRD-számmal). A 70 százalékból harmincat adtak az állami vállalatok, a különböző szintű költségvetések pedig negyvenet. Androszovval szemben *Gyenyisz Manturov* az ipari és kereskedelmi minisztériumból ugyanekkor azt állította, hogy nem 70, hanem csak 50 százalék a fenti részesedés. Egy szintén friss elemzésben *Djankov* (2015) – *Aven* (2015)-öt idézve – leszögezi: 2015 közepére az orosz gazdaság 55 százaléka volt állami kézben. Ez húszmillió ember foglalkoztatását jelentette, ami a foglalkoztatottak 28 százaléka. A *BNP Paribas* (2012) az orosz gazdaságfejlesztési minisztérium adataira támaszkodva a kormányzati szektor nagyságát 2006-ban 38, 2008-ban 42, 2012-ben pedig 50 százalékra becsülte.

Az *Expert-400*, vagyis a négyszáz legnagyobb oroszországi vállalat listája alapján az állami kézben lévő tulajdonosi koncentráció 2008 elejére 40-45 százalékra volt tehető, majd a 2009-es válság során 50 százalékra (*Radigin–Szimacsov–Entov*, 2011). *Guriev* (2010, p. 526.) szerint 2002–2003-ban a nagy üzleti magáncsoportok voltak a legjelentősebb szereplők az orosz gazdaságban, s bár csökkent a befolyásuk azóta, még mindig dominánsak. *Guriev* úgy kalkulál, hogy ha az üzleti magáncsoportok által a gazdaságból 2003-ban ellenőrzött 40 százalékból 10 százalékpontot államosítottak öt év alatt, és azt feltételezzük, hogy hasonló mértékben került át az államhoz más magántulajdonosoktól is, akkor 2009-ben a kormányzati tulajdon a gazdaság 50

százaléka körül kellett, hogy legyen. A Szövetségi Monopolelleses Szolgálat (*Fegyerálnaja antimonopolnaja szluzsba*) és a Roszsztat adatai szerint míg 2003-ban 52 vállalat adta a GDP 10 százalékát, addig 2006-ban már csak 11 (*Radygin–Entov*, 2009).

2004-ig állnak csak rendelkezésre a felfebb említett Roszsztat-adatok arról, hogy mekkora az állami vállalatok részesedése az ipari termelésből. 2004-ig a kormányzat szerepe folyamatosan csökkent. 2004-ben az állami és helyi önkormányzati részesedés együttesen 8,0 százalék volt. A vegyes orosz tulajdon további 20,4 százalékot jelentett. Ahogy a regisztrált cégek és szervezetek számánál, úgy az előállított termékek és szolgáltatások értékénél is van tulajdonforma szerinti adat az egyes ipari ágazatokra.³⁸ 2014-ben az állami és helyi önkormányzati tulajdonú vállalatok részesedése a kitermelőiparban 0,2 százalékot (állami: 0,2%, önkormányzati: 0,0%), a feldolgozóiparban 3,6 százalékot (állami: 3,5%, önkormányzati: 0,1%), a villamosenergia-, gáz- és vízellátás esetében pedig 15,4 százalékot (állami: 6,6%, önkormányzati: 8,8%) ért el. A vegyes orosz tulajdonú cégekkel együtt a három ipari ágazatban a részesedések 17,6, 19,2 és 43,3 százalékra nőnek (lásd a 9. táblázatot) (*Roszsztat*, 2015b).

A nem hivatalos adatok eltérő képet festenek arról, hogy az állam mekkora súllyal bír az egyes ágazatokban. *Guriev* (2010, p. 534.) állítja: 2002–2003-ban az állam még csak a földgázipart, a villamos energetikát és a vezetékes távközlést uralta. Mindháromnál tervben volt a privatizáció, azonban erre a gáz és a telekommunikáció esetében nem került sor.³⁹ Sőt, 2009-ben a kormányzatnak már jelentős piaci részesedése volt az olajiparban, az autógyártásban, a gépgyártásban, a bankszektorban és néhány további ágazatban. *Guriev*-nél pontosabb képet ad *Sprenger* (2010), aki szerint legalább öt fontos szektorban van domináns szerepük az állami tulajdonú vállalatoknak Oroszországban: az infrastruktúra (vasúti szállítás, vezetékek, atomenergia), a kitermelőipar (olaj és gáz, gyémánt), a hadiipar, a pénzügyi szolgáltatások (bank, biztosítás, nyugdíjalapok) és a tömegtájékoztatás terén. A *Troika Dialog* (2012) a részvénytőzsi részesedés alapján úgy

---

³⁸ A kiskereskedelmi forgalom esetében is van ilyen adat.

³⁹ Az orosz villamosipari holding, az Egyesített Energiarendszerek (orosz betűszóval RAO JeESz, angolul RAO UES) reorganizációja 2008 közepén fejeződött be.

9. táblázat

A köztulajdonú vállalatok részesedése az iparban előállított termékek és szolgáltatások értékéből Oroszországban 2014-ben (százalék)

	Összesen	Állami + helyi önk.-i + vegyes orosz	Állami + helyi önk.-i	Állami	Helyi önk.-i	Vegyes orosz ^a	Magán ^b	Nem korm.-i és vallási szervezetek (egyesületek)	Külföldi	Közös orosz és külföldi
Bányászat	100,0	17,6	0,2	0,2	0,0	17,4	63,5	0,0	11,9	7,0
Energiahordozó bányászata	100,0	17,9	0,2	0,2	0,0	17,7	63,0	–	12,5	6,6
Egyéb ásvány bányászata	100,0	15,4	0,5	0,4	0,0	14,9	67,4	0,0	7,0	10,2
Feldolgozóipar	100,0	19,2	3,6	3,5	0,1	15,6	52,2	0,1	12,2	16,3
Élelmiszer, ital, dohány gyártása	100,0	3,9	1,2	1,0	0,2	2,8	66,3	0,1	20,5	9,1
Textil- és ruházati ipar	100,0	3,5	2,7	2,6	0,1	0,8	84,0	1,4	6,6	4,5
Bőr, bőrtermék és lábbeli gyártása	100,0	2,7	1,9	1,9	0,0	0,8	86,4	0,1	3,6	7,1
Fafeldolgozás, faipari termékek gyártása	100,0	4,3	1,9	1,9	0,1	2,4	64,5	0,0	21,5	9,6
Cellulóz- és papírgyártás, kiadói, nyomdai tevékenység	100,0	10,0	8,9	8,4	0,5	1,1	44,9	0,1	34,0	11,0
Kokszgyártás és kőolaj-feldolgozás	100,0	–	–	0,0	–	33,0	41,0	–	1,1	24,9
Vegyipar	100,0	12,7	2,2	2,1	0,0	10,5	53,5	0,0	15,8	18,0
Gumi-, műanyag termék gyártása	100,0	3,5	0,2	0,2	0,0	3,3	65,9	0,1	24,0	6,6
Nemfém ásványi termék gyártása	100,0	5,3	0,9	0,7	0,1	4,5	69,6	0,1	15,9	9,2
Fémalapanyag, fémfeldolgozási termék gyártása	100,0	8,4	1,7	1,7	0,0	6,8	61,3	0,0	8,4	21,8
Gépek és berendezések gyártása	100,0	8,0	2,3	2,2	0,1	5,8	67,6	0,3	18,8	5,3
Villamos berendezés, elektronikai, optikai termék gyártása	100,0	27,2	11,8	11,7	0,1	15,4	55,5	1,0	12,2	4,1
Szállítási eszközök és berendezések gyártása	100,0	29,7	9,4	9,4	0,0	20,3	28,5	0,1	18,0	23,6
Máshova nem sorolt feldolgozóipar	100,0	51,9	16,9	16,9	0,0	34,9	37,4	0,1	6,3	4,4
Villamosenergia-, gáz- és vízellátás	100,0	43,3	15,4	6,6	8,8	27,9	42,1	0,0	1,0	13,5
Villamosenergia-, gáz- és melegvízellátás	100,0	42,0	12,9	5,8	7,1	29,1	42,9	0,0	1,1	14,1
Víztermelés, -kezelés és -elosztás	100,0	68,3	62,0	22,4	39,6	6,3	29,0	0,0	0,7	2,0

^a Beleértve az állami korporációk és a fogyasztási szövetkezetek tulajdonát.^b Beleértve a tartósan külföldön tartózkodó orosz állampolgárok tulajdonát.

Forrás: Saját számítások a Roszstat (2015b) adatai alapján.

számolta, hogy az államnak meghatározó szerepe van a pénzügyekben (61%), a közművekben (58%), valamint az olaj- és gázszektorban (36%). A legkevésbé a média- és telekommunikációs szektorban (8%), a fémek és a bányászat terén (3%), valamint az ingatlanszektorban (2%) van jelen az állam. A tőzsdei cégeket alapul véve nincs állami tulajdonosi jelenlét a feldolgozóiparban, a fogyasztási cikkek piacán, a vegyiparban és az építőiparban.

A Roszsztat nem ad meg adatokat a bankszektor tulajdonosi szerkezetéről (*Sprenger*, 2010). *Vernikov* (2012) szerint az állami ellenőrzésű bankok piaci részesedése az 1999-es 36 százalékos mélypontról kezdett el nőni, amely részben organikus növekedés volt, részben pedig magánbankok felvásárlásának volt tulajdonítható. *Vernikov* úgy számol, hogy 2000 és 2011 első negyedévei között az állami ellenőrzésű bankok eszközei 62 százalékkal nőttek, míg a többi orosz banké csak 29 százalékkal. A globális válság 2008-as kitörése óta a köztulajdonban lévő bankok piaci pozíciója a kormány támogatásának köszönhetően erősödött (a kormány enyhítette a likviditási problémákat, és tőkejuttatásban részesültek). A válság a gyengébb magánbankokat arra kényszerítette, hogy elfogadják, hogy állami ellenőrzés alá kerülnek. Az állami ellenőrzésű bankok piaci részesedésének emelkedése nem volt folyamatos: 2010-ben egy kisebb csökkenés következett be, amelyet 2011-ben ismét növekedés követett. A 2010-es csökkenés valószínűleg annak tudható be, hogy az állami ellenőrzésű bankok hatalmas összegeket írtak le, vagy az értékvesztett eszközök átkerültek a leányvállalataik mérlegeibe. Az állami ellenőrzésű bankok részesedése az eszközökből meghaladta az 50 százalékot 2008 végén, és 55,8 százalékot ért el 2012 elején. Az orosz központi bank adata 2010 végére 45,8 százalék, amely alacsonyabb a *Vernikov* által kalkuláltnál. Egy további forrás – *Djankov* (2015), aki *Aven* (2015)-öt idézi – azt állítja, hogy a kereskedelmi magánbankok részesedése az összes eszközből 2005-ben közel 70 százalékot tett ki, 2015-re azonban ennek a felére csökkent. *Åslund* (2015) ennél valamivel kisebb számot ad meg az állami bankok részesedésére: a banki eszközök 60 százalékát.

A fentiekben hivatalos Roszsztat-adatok segítségével mutattuk be a regisztrált cégek és szervezetek számát tulajdonforma szerint, valamint azt, hogy az ipari termelésből mekkora a részesedésük az állami vállalatoknak az egyes ágazatokban. Az alábbiakban ugyancsak a tulajdonforma alapján a Roszsztat adataival nézzük meg a foglalkoztatottak

számát, az állóeszközök és beruházások nagyságát, illetve mindezek arányát és változását.

Az állami és helyi önkormányzati cégeknél foglalkoztatottak aránya folyamatosan csökken, 2014-ben együttesen 27,6 százalék volt a részesedésük. A vegyes orosz tulajdonú cégek további 5,2 százalékot jelentettek 2014-ben (lásd a 10. táblázatot) (Roszsztat, 2015a, 2015b).

10. táblázat

Az Oroszországban foglalkoztatottak éves átlagos létszáma tulajdonforma szerint, 1990–2014 (ezer fő és százalék)

	1990	1992	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Ezer fő</i>										
Összesen	75 325	71 905	64 517	66 683	67 463	67 493	67 644	67 968	67 901	67 813
Állami, helyi önkormányzati	62 198	49 660	24 371	22 308	21 097	20 559	19 896	19 494	19 029	18 713
Vegyes orosz	3 046	7 580	8 114	5 230	3 841	3 875	4 289	4 055	3 961	3 547
Magán	9 384	13 887	29 776	36 202	39 014	39 513	39 744	40 615	40 988	41 948
Nem kormányzati és vallási szervezetek (egyesületek)	630	583	526	402	329	319	314	311	297	298
Külföldi, közös orosz/külföldi	67	195	1 730	2 541	3 182	3 227	3 401	3 493	3 626	3 307
<i>Százalék</i>										
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Állami, helyi önkormányzati	82,6	69,1	37,8	33,5	31,3	30,4	29,4	28,7	28,0	27,6
Vegyes orosz	4,0	10,5	12,6	7,8	5,7	5,7	6,3	6,0	5,8	5,2
Magán	12,5	19,3	46,1	54,3	57,8	58,6	58,8	59,7	60,4	61,9
Nem kormányzati és vallási szervezetek (egyesületek)	0,8	0,8	0,8	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
Külföldi, közös orosz/külföldi	0,1	0,3	2,7	3,8	4,7	4,8	5,0	5,1	5,4	4,9

Forrás: Roszsztat (2015a, 2015b).

A Roszsztat az állóeszköz-állomány esetén a fentiekől eltérő osztályozást használ: állami és nem állami között tesz különbséget. Itt az állami tulajdon a több mint 50 százalékos közvetlen vagy közvetett részesedés (Sprenger, 2010). Az állóeszközökből az állami szektor részesedése 18 százalék volt 2011 és 2014 között (az év végén), ami alacsonyabb, mint a 2007-es vagy a 2008-as szint (lásd a 11. táblázatot) (Roszsztat, 2012, 2015b).

Az állóeszköz-felhalmazásból (beruházások) 21 százalék volt 2014-ben a teljesen köztulajdonú cégek részesedése (állami: 13,9%, önkormányzati: 2,9%), további 9,7 százalék a vegyes tulajdonúaké (lásd a 12. táblázatot) (Roszsztat, 2015b).

Weiner Csaba / Az állam szerepe az orosz gazdaságban

11. táblázat

Állóeszköz-állomány Oroszországban tulajdonforma szerint, 1990–2014, az év végén (millió rubel és százalék)

	Millió rubel (1990-ben milliárd rubel)			Százalék		
	Összesen	Állami	Nem állami	Összesen	Állami	Nem állami
1990	1 927	1 754	173	100	91	9
2000	17 464 172	4 366 043	13 098 729	100	25	75
2005	41 493 568	9 543 521	31 950 047	100	23	77
2006	47 489 498	10 447 690	37 041 808	100	22	78
2007	60 391 454	14 493 949	45 897 505	100	24	76
2008	74 441 095	15 638 948	58 832 234	100	21	79
2009	82 302 969	16 460 594	65 842 375	100	20	80
2010	93 185 612	17 705 266	75 480 346	100	19	81
2011	108 001 247	19 440 224	88 561 023	100	18	82
2012	121 268 908	21 828 403	99 440 505	100	18	82
2013	133 521 531	24 033 876	109 487 655	100	18	82
2014	146 359 361	26 344 685	120 014 676	100	18	82

Forrás: Roszstat (2012, 2015b).

12. táblázat

Állóeszköz-felhalmozás (beruházások) Oroszországban tulajdonforma szerint, 2000–2014 (milliárd rubel és százalék)

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
<i>Milliárd rubel</i>							
Összesen	1 165,2	3 611,1	9 152,1	11 035,7	12 586,1	13 450,2	13 557,5
Orosz	1 005,4	2 909,0	7 886,6	9 693,3	10 643,6	11 540,5	11 696,9
Állami	277,9	677,7	1 577,1	1 861,8	2 114,6	2 315,5	1 885,6
Helyi önkormányzati	52,9	137,6	294,5	346,6	404,7	462,8	397,3
Állami korporációk tulajdona	–	–	111,1	180,7	212,2	230,0	235,4
Vegyes orosz (külf.-i részvétel nélkül)	324,0	465,6	683,0	1 311,5	1 519,3	1 271,4	1 312,4
Fogyasztási szövetkezetek	0,8	2,5	3,0	2,4	2,4	2,9	2,2
Magán	348,3	1 623,1	5 213,9	5 986,7	6 385,5	7 252,3	7 852,8
Nem kormányzati és vallási szervezetek (egyesületek)	1,5	2,5	4,0	3,6	4,9	4,9	10,9
Külföldi	17,7	298,4	537,8	665,2	1 142,8	1 038,1	991,4
Közös orosz és külföldi	142,1	403,7	727,7	677,2	799,7	871,6	869,2
<i>Százalék</i>							
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Orosz	86,3	80,6	86,2	87,8	84,5	85,8	86,3
Állami	23,9	18,8	17,2	16,9	16,8	17,2	13,9
Helyi önkormányzati	4,5	3,8	3,2	3,1	3,2	3,4	2,9
Állami korporációk tulajdona	–	–	1,2	1,6	1,7	1,7	1,7
Vegyes orosz (külf.-i részvétel nélkül)	27,8	12,9	7,5	11,9	12,1	9,5	9,7
Fogyasztási szövetkezetek	0,1	0,1	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02
Magán	29,9	44,9	57,0	54,2	50,7	53,9	57,9
Nem kormányzati és vallási szervezetek (egyesületek)	0,1	0,1	0,04	0,03	0,04	0,04	0,1
Külföldi	1,5	8,2	5,9	6,0	9,1	7,7	7,3
Közös orosz és külföldi	12,2	11,2	7,9	6,2	6,4	6,5	6,4

Forrás: Roszstat (2015b).

A cégek száma, a foglalkoztatottság, az állóeszköz-állomány, a beruházások és az ipari termelés Roszsztattól származó adatai az orosz állam szerepének a csökkenését mutatják. Ez éles ellentétben áll azzal a széles körben elterjedt és a fentiekben bemutatott nézettel, hogy az elmúlt években az orosz kormányzat aktívabb szerepet vállalt az orosz gazdaságban. A magyarázat az lehet, hogy a kormányzati tulajdon mértéke a legnagyobb orosz cégekben nőtt jelentősen (*Sprenger, 2010; Liuhto-Vahtra, 2009*).

5.4. Privatizáció

Guriev (2013) szerint alapvetően négy érv szól az oroszországi privatizáció mellett. Az első, hogy javul a privatizált vállalatok hatékonysága és a vállalatirányítás minősége. A második, hogy a privatizáció erősíti az orosz gazdaság versenykörnyezetét. Harmadszor, a privatizáció a jövőbeli intézményi reformok igényét is növeli. A kilencvenes évek orosz reformereinek fő érve is az volt, hogy a magántulajdon nélkül a piaci intézményekre nincs kereslet. Végül, negyedszer, a privatizáció jelentős költségvetési bevételt jelent, amelyre szükség van. De hiába beszélt sokat Putyin és Medvegyev a privatizáció szükségességéről, ha az oroszok többsége károsnak tartja a privatizációt, minekután a kilencvenes évek privatizációját sikertelennek vélik.

2006 és 2008 között a privatizáció céljai tipikusan a következők voltak: (1) költségvetési bevételek teremtése; (2) azoknak a vagyoneszközöknek a privatizációja, amelyek az állami funkciók végrehajtásában nem vesznek részt; és (3) az egységes vállalatok vállalatossítása (*Radigin-Szimacsov-Entov, 2011*).

A „strukturális privatizáció” politikájára 2009 végén tértek rá, amikor az orosz gazdaság már kezdett kijönni a válságból. 2009. szeptember-októberben említették először. A céljai voltak: (1) az állam közvetlen részvételének a csökkentése az orosz gazdaságban; (2) a verseny növelése az egyes ágazatokban; (3) beruházások vonzása a vállalatok hosszú távú fejlesztése érdekében; és (4) az állami részvételű nagyvállalatok hatékonyságának a növelése. Az új privatizációs terv különösen fontos jellemzője volt (1) a költségvetésen kívüli beruházások bevonása a privatizált vállalatok fejlesztése érdekében; (2) a résztvevő ágazatok körének kibővítése; (3) és számos, a költségvetés számára jelentős nagyvállalat privatizálására való törekvés. Ennek érdekében először is

számottevő törvénymódosításra került sor. Másodszor, a privatizálandó kör növelése érdekében radikálisan csökkentették a stratégiai vállalatok számát. Harmadszor, privatizációs tervet dolgoztak ki 2011–2015-re az orosz gazdaság egyes ágazataiban a tíz legnagyobb vállalat és bank részvényeinek az értékesítésére. Ezek a következők voltak: a Rosznyefty, a Ruszgidro (vízerőművek), a Szövetségi Hálózati Társaság (*Fegyerálnaja szetovaja kompanyija, FSzK*; az átviteli hálózat tulajdonosa és üzemeltetője), a Szovkomflot (szénhidrogének tengeri szállítása), az RZsD, az Egyesült Gabonavállalat (*Objegyinyonnaja zernovaja kompanyija, OZK*), a Roszagrolizing, a VTB, a Szberbank és a Roszszelhozbank. Negyedszer, lépéseket tettek annak érdekében, hogy az állami szektor kisebb vállalatainak széles körét privatizálják (*Radigin–Szimacsov–Entov, 2011*).

A 2010 novemberében elfogadott, 2011–2013-ra szóló privatizációs terv ezerötszáz vállalat privatizációját tervezte olyan kulcsfontosságú ágazatok nagyvállalataival, mint a bankszektor, az energetika, a távközlés és a szállítás (*OECD, 2014*). A fenti tíz nagyvállalat és bank esetében jellemzően blokkoló vagy kisebbségi részesedéseket szándékoztak eladni (*Radygin–Simachev–Entov, 2015*). A költségvetés 2011–2013-ban egybillió rubel (30 milliárd dollár) bevételre számított a privatizációból. Bár ez meglehetősen ambiciózus volt, így is kisebb lett volna, mint a Rosznyefty és a TNK-BP olajtársaságok közötti 2013-as felvásárlási ügylet (államosítás) (*Guriev, 2013*).

Egy 2012. májusi elnöki ukáz már azt kérte, hogy a természetes monopóliumok, valamint az olaj- és a védelmi szektor kivételével az állam teljesen vonuljon ki a vállalatokból 2016-ra. Ennek megfelelően a 2012 júniusában elfogadott, 2012–2013-ra és a 2016-ig tartó időszakra szóló privatizációs terv még radikálisabb volt, mint a 2011–2013-as. A VTB, a Rosznyefty, az Aeroflot légitársaság, a Ruszgidro, a Seremetyevo repülőtér és a Szovkomflot teljes privatizációját tervezték, továbbá az állami részesedés csökkentését az RZsD-ben, az oroszországi olaj- és olajtermékvezeték-hálózatot ellenőrző vállalatban, a Transznyeftyben, továbbá a Zarubezsnyefty olajtársaságban (*OECD, 2014*).

Ugyancsak 2012-ben Putyin és Medvegyev arra utasította a Roszimuscsesztvót, hogy új vagyongazdálkodási koncepciót hozzon létre, amely a következő egyszerű elveket vegye figyelembe. Először is, ha a Roszimuscsesztvo nem tudja megindokolni, hogy egy

vagyoneszközt miért tartsanak állami tulajdonban, akkor azt privatizálni kell. Másodsor, az értékesítést nyílt módon versenyben kell végrehajtani (*Guriev*, 2013).

A 2013 nyarán bejelentett 2014–2016-os privatizációs terv megint jelentős változáson ment át, de most ellenkező irányban: visszafogottabb lett. A privatizációra várók listája alapvetően nem változott, viszont az állam megőrizné a vállalati ellenőrzést, vagyis 25 százalék plusz egy szavazatot biztosító blokkoló részesedéssel befolyásolná a vállalatirányítást (*Radygin–Simachev–Entov*, 2015). Legalább 2016-ig megtartják a VTB Bankot, a Rosznyefty és Zarubeznyefty olajtársaságokat, valamint az áramtermelő Ruszgidrót. A Szberbank további részleges privatizációját kizárták ebben az időszakban, így fennmarad az a helyzet, hogy a jegybank egyszerre a többségi tulajdonosa, és a felügyeletét is ellátja (*OECD*, 2014). 2016-ig 1201 részvénytársaságot és 638 egységes vállalatot kellene privatizálni. 2017-re így durván kétszáz részvénytársaság és száz egységes vállalat maradna állami kézben (*Nakanune.ru*, 2013). A 2014–2016-ra szóló privatizációs terv 2014. augusztusi módosítása 426 tétellel toldotta meg az eredeti tervet, csakhogy ezek már benne voltak a 2011–2013-as tervben is, de nem privatizálták őket (*Minekonomrazvityija Rosszii*, 2014).

A privatizáció melletti érvek és a bejelentett ambiciózus tervek ellenére nem igazán kezdődött el a folyamat, sőt, nőtt az állam részesedése a gazdaságban (*Guriev*, 2013). Jóllehet számos kisvállalatot privatizáltak, és nagyszámú állami részesedést adtak el. A szövetségi egységes vállalatok és a részvénytársaságok számának a csökkenése viszont *Radigin–Szimacsov–Entov* (2011) szerint nagyrészt az integrált struktúrák és az állami korporációk létrehozásának volt köszönhető. A nagyvállalatok privatizációja csalódottságra ad okot. A nagy ügyletek többségét törölték. Hivatalos források szerint a kedvezőtlen piaci körülmények miatt, de Medvegyev miniszterelnök nyíltan bevallotta, hogy egyes miniszterek és hivatalnokok lobbizása az akadály, akik nem akarják a vagyoneszközök feletti ellenőrzést elveszíteni (*OECD*, 2014). *Sprenger* (2010) szerint a legjelentősebb akadályok a további privatizáció és a külföldi tulajdonosok előtt: a stratégiai ágazatok és cégek listája, valamint az állami vállalatok vezetésének az ellenállása. Az természetesen érthető, ha áron alul nem akarják eladni az állami vagyont.⁴⁰ A privatizáció elleni érv lehet az is, hogy egy hatékonytalan vállalat

---

⁴⁰ *Guriev* (2013) szerint valóban olcsók az orosz vagyoneszközök, de a piac ennyire értékeli.

átalakítása és a munkavállalók egy részének a leépítése fokozza a társadalmi feszültségeket (Guriev, 2013).

Oroszországban továbbra is létezik az aranyrészvény intézménye. Sok esetben a stratégiai részvénycsomag értékesítésének a feltétele az aranyrészvény megtartása volt. Egy kutatás azonban kimutatta, hogy az aranyrészvény negatív hatással van a vegyes tulajdonú vállalatoknál a vállalatirányítás hatékonyságára (Radygin-Simachev-Entov, 2015).

5.5. Vállalati teljesítmény, hatékonyság

Minekután a privatizáció további késedelmet szenved, és nem lehet minden állami vállalatot privatizálni, ezért az állami vállalatok irányításának a javítása kulcskérdés.

Az állami vállalatok tulajdonosi modelljeinek az egyszerűsítése egy lényeges lépés lenne. Fontos cél, hogy az állami tulajdonú vállalatok dominánsan részvénytársaságok legyenek, és jelentősen csökkenjen az egységes vállalatok száma. Ugyancsak fontos lenne az állami ellenőrzésű vállalatok kisebbségi tulajdonosainak a védelmét javítani. Az igazgatók autonómiája a vállalatirányítás minőségének szintén egy alapvető meghatározója (OECD, 2014).

A tőzsdén lévő legnagyobb állami vállalatok többsége a legalacsonyabb szinten van csak bevezetve, ahol a kritériumok enyhék: csak kevés információt kell közzétenni a vállalat szerkezetéről és tevékenységéről. A vállalatirányítás minősége növelhető lenne, ha magasabb szinten képviselnék magukat a tőzsdén. Úgy tűnt, hogy ebbe az irányba mehet az állam, és terv készül arról, hogy az összes állami vállalatot bevezessék a tőzsdére 2018-ra (OECD, 2014).

Az állami holdingok hatékonyságának a növelése érdekében speciális bizottságokat hoztak létre. A vállalatokra teljesítménymutatókat is felállítottak. Példa erre az a központilag elfogadott cél, hogy az elkövetkező két év alatt 10 százalékkal csökkentsék a költségeket. A bizottságok nyomon követik a magtevékenységen kívüli tevékenységek divesztíciójáról szóló döntéseket és ösztönzik a kis- és középvállalatokkal való együttműködést. A monitoring eredményei a Roszimuscsesztvo honlapján érhetők el, amely az átláthatósághoz járul hozzá (OECD, 2014).

Több elemzés is foglalkozik az oroszországi magán- és állami tulajdonú vállalatok hatékonyságának az összehasonlításával, ám ezek eltérő eredményekre jutnak. *Brown–Earle–Telegdy* (2006) azt becsülte meg, hogy a privatizáció hogyan hat a többtényezős termelékenységi mutatóra (*multifactor productivity, MFP*). A hatás –5 és 14 százalék között alakult, de a privatizációt követő ötödik évig negatív volt. *Estrin és szerzőtársai* (2009) arra jutottak, hogy míg a külföldi tulajdonlásnak erős pozitív hatása van a teljes tényezőtermelékenységre (*total factor productivity, TFP*), addig a belföldi magántulajdonlásé negatív. Jóllehet azt is kiemelik, hogy a kilencvenes évek Oroszországában az állami vállalatoknak nagyobb valószínűséggel voltak bérhátrálékaik, mint a belföldi és külföldi magántulajdonú vagy vegyes tulajdonú cégeknek. A holding vállalatokat vizsgáló *Avdasheva* (2007) szerint az állam részvényesként való részvétele pozitívan hatott a vállalatirányítás hatékonyságára. *Yakovlev* (2008a, 2008b) úgy találta, hogy a cégek formális vagy informális kormányzati kapcsolatának pozitív volt a hatása a vállalatirányítás minőségére a kétezres évek elején. *Sprenger* (2012) pedig a 2004 és 2008 közötti államosításokat vizsgálva arra jutott, hogy az államosítás nincs különösebb hatással a vállalatok pénzügyi teljesítményére.

Karas–Schoors–Weill (2010) az orosz bankszektor hatékonyságával kapcsolatban három fontos megállapítást tett. Egyrészt a külföldi tulajdonú bankok hatékonyabbak, mint a belföldi kézben lévő magánbankok, ami nem meglepetés. Másodszor, meglepő módon a belföldi kézben lévő magánbankok nem hatékonyabbak, mint az állami bankok. Harmadszor, különösen meglepő, hogy a betétbiztosítás bevezetésével növekedett a meglévő relatív hatékonyságbeli különbség az állami és magánbankok között.⁴¹

A fentiekkel szemben a *BNP Paribas* (2012) a relatív munkatermelékenységi adatokra hivatkozva állítja, hogy a kormányzati szegmens hatékonysága kisebb, mint a magánszektoré, ami valószínűleg a gyenge menedzsmentnek köszönhető. A menedzsment ugyanis nemcsak a profitmaximalizálásra koncentrál, hanem számos egyéb feladatot is ellát, mint ahogy ezt a Szovjetunió idején is tették. Hasonlóan: *Androszov* szerint a munkatermelékenység, az egy alkalmazottra jutó bevétel néha többszöröse a magánvállalatoknál, mint az államiaknál (*RZD*, 2016).

---

⁴¹ A magánbankokban tartott lakossági betétek betétbiztosítását csak 2004-ben vezették be Oroszországban.

A *Troika Dialog* (2012) számításai szerint az állami vállalatok a nettó haszon alapján mérsékelten nyereségesek és alacsony osztalékot fizetnek. Az árfolyam/nyereség és az árfolyam/könyvszerinti érték rátájuk relatíve alacsony, de kismértékű a kitettségük (adósság/EBITDA) is. A legnyereségesebb vállalatokat külföldi stratégiai befektetők tulajdonolják. Ezek a cégek fizetik a legnagyobb osztalékokat és a legkisebb kitettséggel rendelkeznek. A kisebbségi részvényesek és az üzletemberek által tulajdonolt vállalatoknak van a legnagyobb árfolyam/nyereség és árfolyam/könyvszerinti érték rátájuk, de eközben a legeladósodottabbak – az oligarchák cégeivel egyetemben. Az oligarchák tulajdonolta cégek meglehetősen alacsony nyereségességgel bírnak, miközben az átlagnál nagyobb osztalékot fizetnek.⁴² Átlagban a legkisebb árfolyam/nyereség és árfolyam/könyvszerinti érték ráták között vannak a cégek.

6. Összegzés

Huszonöt évvel a Szovjetunió felbomlása után továbbra is jelentős az állam szerepe az orosz gazdaságban. Bár a kilencvenes évek transzformációs válsága óta három krízisen is keresztülment Oroszország, az állam és az üzleti élet közötti kapcsolatokban a legnagyobb változást nem ezek, hanem a 2003-as fordulat jelentette: a politikai, a jogi és a gazdasági dimenziókban egyaránt meghatározó lépések történtek (*Vasileva*, 2014). Mint láttuk, az állam 2003/2004-től jelentősen kiterjesztette a szerepét a gazdaságban, egy etatista periódus vette kezdetét. Addigra már befejeződtek a liberális reformok.

A kilencvenes évek történései után az állam szerepének a növekedése szükségszerűség volt: az eltorzult viszonyokkal kezdeni kellett valamit. Az irány azonban korántsem volt szükségszerű. Bár történelmi távlatokban nézve Oroszország a kilencvenes években rövid idő alatt egy dinamikus piacgazdaságot épített ki (*Åslund*, 2007), az évtized meghatározó eseménye, a privatizáció meglehetősen visszasan alakult. A magánosítás során sem a hatékonyság, sem a méltányosság szempontjai nem jutottak érvényre (*Csaba*, 2006, p. 317.). Nem sikerült széles tulajdonosi réteget kiépíteni

---

⁴² A 4.1.1. fejezetben már utaltunk arra, hogy a Troika Dialog különbséget tesz a szimpla üzletemberek és az oligarchák között.

Oroszországban, nagyon magas lett a tulajdonosi koncentráció. Az oligarchák hatalmas vagyonra és politikai befolyásra tettek szert. Nem nehéz meglátni a kapcsolatot a fentiek és a privatizáció értékelése, valamint az oroszországi oligarchák elfogadottsága között. Világos, hogy miért támogatja az orosz népesség ilyen széles körben az állami szektor megerősítésének a politikáját. Figyelembe kell venni azonban többek között azt is, hogy a kilencvenes években a privatizációs programot nagyon ellenséges politikai környezetben kellett kitalálni és megvalósítani. Tekintettel kellett lenni az állami vállalatok különféle *stakeholdereinek* (vállalatvezetők, alkalmazottak és helyi önkormányzatok) politikai és gazdasági igényeire, hogy elnyerjék a támogatásukat, vagy legalább kizárják az aktív ellenkezésüket (*Shleifer*, 2005, p. 36.). Másfelől az oligarchákkal és a privatizációval, különösen a zálogos aukciókkal kapcsolatos közkeletű állítások egy része nem is állja meg a helyét. Miként bemutattuk: előbbire *Fortescue* (2006), utóbbira *Treisman* (2010) és *Guriev–Rachinsky* (2005) mutat rá világosan. *Fortescue* (2006) vitába száll azokkal, akik az oligarchák vagyoneszközökhöz való hozzáállását a fosztogatásra (*looting*) és a vagyonkimazsolásra (*asset stripping*) egyszerűsítik le. Ahogy *Åslund* (2009) interpretálja: az oligarchák nem voltak olyan rosszak, mint ahogy a kritikusaik állították. Sőt, egy ígéretes lépést képviseltek a normális kapitalizmus, a demokrácia és a jogállamiság felé tartó evolúció során – szemben Putyin regresszív, populista és autoriter politikájával, amely aláássa azokat az értékeket, amelyekre Oroszországnak éppen törekednie kellene. Mindazonáltal *Gereben* (2005) helyesen figyelmeztetett: nem érdemes egyik végletbe sem esni.

Míg a legnagyobb oroszországi vállalatok, illetve a tőzsdei cégek alapján nézve határozottan nőtt az állam súlya 2003-tól, addig a hivatalos orosz statisztikák nem tükrözik vissza a kormányzat aktívabb szerepét, de ezek az adatok szintén korlátozottak. Egyet kell értenünk *Liuhto–Vahtra* (2009)-cel: Oroszország továbbra is magánkézben lévő gazdaságnak tekintendő, nem történt a gazdaság egészét átfogó állami beavatkozás, a növekvő állami jelenlét a nagyvállalkozásokban vált nyilvánvalóvá. A privatizáció 2008–2009-es válság utáni újabb hulláma pedig nem csökkentette az állam szerepét. Csak néhány nagyobb ügylet volt.

Jelenleg sok különféle típusú állami vállalat létezik Oroszországban, ami nehezíti az átláthatóságot és az elszámoltathatóságot. A változás ezen a téren is csak lassan halad előre. Medvegyev próbálkozásai ellenére az állami korporációk megmaradtak. Viszont

nemcsak a privatizációval és az oligarchákkal kapcsolatos sarkos állításokat érdemes árnyalni, hanem az állami vállalatok hatékonyságát illetőket is. A kutatási eredmények ugyanis nem feltétlenül egy irányba mutatnak.

A társadalmi felelősség érezhetően eltúlzott az állami tulajdonú szektorban. Jelentősek a magtevékenységen kívüli vagyoneszközök és tevékenységek. Ezek a 2008–2009-es válság során tovább nőttek. A vállalatirányítás szempontjából fontos az igazgatók autonómiája. Bár a 2010-es évek elején a kormányzati embereknek el kellett hagyniuk a jelentős, állami részvételű vállalatok igazgatótanácsait, ebben a 2014-ben kezdődő oroszországi válság hatására visszalépés történt.

A 2008–2009-es válságra Oroszország protekcionista lépésekkel is reagált. Oroszország 19 éven át a globális gazdasági integrációra törekedett, és hogy tagja legyen a WTO-nak.⁴³ Mire azonban csatlakozott a Kereskedelmi Világszervezethez 2012 augusztusában, addigra egyre protekcionista lett (Åslund, 2015). A 2014-es ukrajnai eseményeket követően kialakult geopolitikai helyzet a gazdasági szuverenitás fontosságát erősítette meg Oroszországban. Ennek érdekében intenzívebbé váltak az importhelyettesítési szándékok és bejelentések. A végeredmény azonban meglehetősen kérdéses. A hosszú putyini időszakban nem diverzifikálták az orosz gazdaságot. Ebből a szempontból az orosz szuverén vagyonalapok is kontraproduktívak voltak: kiderült, hogy azok nemcsak a makrogazdasági stabilizáció eszközeként és a válságok során pufferként szolgálhatnak, hanem jó kibúvót jelenthetnek az alapvető reformok elodázásához (Mau, 2013). A biztonsági tartalékok megléte visszatartó erővel bír: a válság a modernizáció irányába hat (az alacsony energiahordozó-árak és a gyenge rubel is kedveznek a diverzifikációnak), de a pénzügyi tartalékok megengedik, hogy minden maradjon a régiben (*business as usual*). Viszont Putyinnak és Medvegyevnek igazuk van abban, hogy az importhelyettesítésnek csak akkor van értelme, ha olyan termékeket gyártanak, amelyek a külföldi piacokon is versenyképesek lennének (Mau, 2016a, p. 14.).

Az orosz gazdaságpolitikának két fő kihívással kell szembenéznie: be kell indítania a gazdasági növekedést és csillapítania kell a háztartások jólétének a csökkenését. Ez nem lesz könnyű, mert az orosz gazdaság nem ciklikus, hanem strukturális válságban van (Mau, 2016a, pp. 18–19.). Egyetértve Robinson (2011)-gyel: a jelenlegi orosz

---

⁴³ Az EU 2002-ben adott Oroszországnak piacgazdasági státuszt.

kapitalizmust nehéz megváltoztatni, s úgy véljük, hogy nincs is jelentősebb korrekció a láthatáron. Hiába mondja Medvegyev miniszterelnök, hogy a legjobb válságkezelő módszer az lenne, ha több szabadságot adnának az üzleti életnek (*Sputnik*, 2015).

Hivatkozások

- Adachi, Yuko (2015): Dynamics of state-business relations and the evolution of capitalism in Russia in an age of globalization. *Megjelent: Hirai, Toshiaki (szerk.): Capitalism and the World Economy: The Light and Shadow of Globalization.* Routledge, London, pp. 254–277.
- Ahrend, Rudiger (2008): Can Russia Sustain Strong Growth As a Resource Based Economy? *CESifo Forum*, No. 2. <http://www.cesifo-group.de/pls/guestci/download/CESifo%20Forum%202008/CESifo%20Forum%202/2008/forum2-08-focus1.pdf>
- Analiticheszkij centr pri Pravityelsztve Rossziszkoj Fegyeracii (2016): Goszudarsztvennoje ucsasztyije v rossziszkoj ekonomike: goszkompanyii, zakupki, privatizacija. *Bjulletyeny o razvityii konkurencii*, No. 13. Március.
- Åslund, Anders – Kuchins, Andrew (2009): *The Russia Balance Sheet*. Peterson Institute for International Economics, április.
- Åslund, Anders (1995): *How Russia Became a Market Economy*. Brookings, Washington, DC.
- Åslund, Anders (2006): Russia's Energy Policy: A Framing Comment. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 47. No. 3. pp. 321–328.
- Åslund, Anders (2007): *Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Peterson Institute for International Economics, Washington, DC.
- Åslund, Anders (2009): Russia's Oil Barons and Metal Magnates: Oligarchs and the State in Transition. Stephen Fortescue. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 50. No. 6. pp. 740–743.
- Åslund, Anders (2015): *The Current Economic State of Play in Russia*. Bertelsmann Foundation.
- Augustynowicz, Paweł (2014): State-owned enterprises in Russia. The origin, importance and principles of operation. *Megjelent: Voszka Éva – Kiss Gábor Dávid (szerk.): Crisis Management and the Changing Role of the State.* University of Szeged Doctoral School in Economics, Szeged, pp. 133–145.
- Avdasheva, Svetlana (2007): Holding company groups and models of corporate governance in Russia. *CAS Working Paper Series*, WP13/2007/18. State University – Higher School of Economics, Moscow.
- Aven, Petr (2015): 1990s: Back to the USSR? *The World Today*, Vol. 71. No. 3. Chatham House, London.
- BBC (2008): 'Heir to Putin' in economy pledge. Február 15. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7246161.stm>
- Bim, Alexander S. (1996): Ownership and Control of Russian Enterprises and Strategies of Shareholders. *Communist Economies and Economic Transformation*, Vol. 8. No. 4. pp. 471–500.

- Blasi, Joseph R. – Kroumova, Maya – Kruse, Douglas (1997): *Kremlin Capitalism: Privatizing the Russian Economy*. Cornell University Press, Ithaca, NY.
- BNP Paribas (2012): Russia: The land of the bountiful giants. *Economic Desknote*, október 22.
- BOFIT (2010): *BOFIT Weekly*, No. 6. Bank of Finland, BOFIT Institute for Economies in Transition, február 12.
http://www.suomenpankki.fi/bofit_en/seuranta/viikkokatsaus/vuosikirjat/Documents/we10.pdf
- Boycko, Maxim – Shleifer, Andrei – Vishny, Robert W. (1993): Privatizing Russia. *Brookings Papers on Economic Activity*, No. 2/1993. pp. 139–192.
- Boycko, Maxim – Shleifer, Andrei – Vishny, Robert W. (1996): A Theory of Privatisation. *The Economic Journal*, Vol. 106. No. 435. pp. 309–319.
- Boone, Peter – Rodionov, Denis (2002): *Rent seeking in Russia and the CIS*. Brunswick UBS Warburg, Moscow.
- Braguinsky, Serguey (2009): Postcommunist Oligarchs in Russia: Quantitative Analysis. *The Journal of Law and Economics*, Vol. 52. No. 2. pp. 307–349.
- Brown, David – Guriev, Sergei – Volchkova, Natalya (1999): Financial-Industrial Groups in Russia: Virtue or Vice. *Russian Economic Trends*, Vol. 8. Issue 3. pp. 6–12.
- Brown, J. David – Earle, John S. – Telegdy Álmós (2006): The Productivity Effects of Privatization: Longitudinal Estimates from Hungary, Romania, Russia, and Ukraine. *Upjohn Institute Working Paper*, No. 05-121. W.E. Upjohn Institute for Employment Research, Kalamazoo, MI, október.
http://research.upjohn.org/up_workingpapers/121/
- Bruner, Michael Lane (2002): Taming ‘Wild’ Capitalism. *Discourse & Society*, Vol. 13. No. 2. pp. 167–184.
- BruxInfo (2009): Oroszország vezeti a protekcionista feketelistát. November 9.
<http://www.bruxinfo.hu/cikk/20091109-oroszorszag-vezeti-a-protekcionista-feketelistat.html>
- Buchanan, H. Ray (1976): Lenin and Bukharin on the transition from capitalism to socialism: The Meshchersky controversy, 1918. *Soviet Studies*, Vol. 28. No. 1. pp. 66–82.
- Bunyin, Igor (2004): Vlaszty i biznes v novoj Rosszii.
http://www.businesspress.ru/newspaper/article_mId_40_alId_290130.html
- Connolly, Richard – Hanson, Philip (2016): Import Substitution and Economic Sovereignty in Russia. *Research Paper*. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs, London, június.
<https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/publications/research/2016-06-09-import-substitution-russia-connolly-hanson.pdf>

- Connolly, Richard (2015): Troubled Times Stagnation, Sanctions and the Prospects for Economic Reform in Russia. *Research Paper*. Chatham House, The Royal Institute of International Affairs, London, február.
https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/field/field_document/20150224TroubledTimesRussiaConnolly.pdf
- Cox, Sean M. (2000): The Politics of Russia's Financial-Industrial Groups. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, No. 1. pp. 28–42.
- Csaba László (2006): *A fölemelkedő Európa*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Djankov, Simeon (2015): Russia's Economy under Putin: From Crony Capitalism to State Capitalism. *Policy Brief*, No. PB 15–18. Peterson Institute for International Economics, szeptember 18.
- Dolgopiatova, Tatiana (2007): Ownership Concentration and Russian Company Development: Empirical Evidence. *Problems of Economic Transition*, Vol. 50. No. 5. pp. 7–23.
- Dutkiewicz, Piotr (2009): Missing in Translation. *Russia in Global Affairs*, No. 4.
- Dutkiewicz, Piotr (2011): Missing in Translation: Re-conceptualizing Russia's Developmental State. *Megjelent: Dutkiewicz, Piotr – Trenin, Dmitri (szerk.): Russia: The Challenges of Transformation*. New York University Press, New York, pp. 9–40.
- Dutkiewicz, Piotr – Popov, Vlagyimir (2004): Formula uszpeha. Csom prihogyitszja platyity za gyemokratyiju bez liberalizma. *Polityicseszkij zszurnal*, No. 37. pp. 9–40.
<http://www.politjournal.ru/preview.php?action=Articles&dirid=73&tek=2400&issue=71>
- Dzarusov, Ruslan (2011a): Werewolves of Stalinism: Russia's Capitalists and their System. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 19. No. 1–2. pp. 471–497.
- Dzarusov, Ruslan (2011b): Insider Rent Makes Russian Capitalism: A Rejoinder to Simon Pirani. *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 19. No. 3. pp. 585–597.
- EBRD (é. n.): Structural change indicators. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), London. <http://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/data/forecasts-macro-data-transition-indicators.html>
- EBRD (különböző számok): *Transition Report*. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), London.
- Expert (2008): Goszudarsztvo – eto ti! Február.
http://expert.ru/expert/2008/02/gosudarstvo_eto_ty/
- Estrin, Saul – Hanousek, Jan – Kočenda, Evžen – Svejnar, Jan (2009): The Effects of Privatization and Ownership in Transition Economies. *Journal of Economic Literature*, Vol. 47. No. 3. pp. 1–30.
- Forbes (2014): Inside The 2014 Forbes Billionaires List: Facts And Figures. Március 3.
<http://www.forbes.com/sites/luisakroll/2014/03/03/inside-the-2014-forbes-billionaires-list-facts-and-figures/#1c889dc27a99>

- Forbes (2015): Inside The 2015 Forbes Billionaires List: Facts And Figures. Március 2.
<http://www.forbes.com/sites/kerryadolan/2015/03/02/inside-the-2015-forbes-billionaires-list-facts-and-figures/#1ae75d776cec>
- Fortescue, Stephen – Hanson, Philip (2015): What drives Russian outward foreign direct investment? Some observations on the steel industry. *Post-Communist Economies*, Vol. 27. No. 3. pp. 283–305.
- Fortescue, Stephen (2006): *Russia's Oil Barons and Metal Magnates: Oligarchs and the State in Transition*. Palgrave Macmillan, London.
- Freeland, Chrystia (2000): *Sale of the Century: Russia's Wild Ride from Communism to Capitalism*. Crown Business, New York.
- Gaddy, Clifford G. – Ickes, Barry W. (2009): Putin's Third Way. *The National Interest*, január–február. <http://www.nationalinterest.org/Article.aspx?id=20496>
- Gazeta.ru (2016): Pravityelsztvo potratyit 40% FNB za tri goda. Július 5.
<https://www.gazeta.ru/business/2016/07/05/8366465.shtml>
- Goszkomsztat (2003): *Rosszijszkij sztatyiszttyicseszkij jezsegodnyik 2003*. Goszudarsztvennij komityet Rosszijszkoj Fegyeracii po sztatyiszttyike (Goszkomsztat Rosszii), Moszkva.
- Gereben Ágnes (2005): Az orosz oligarchák alkonya. *Megjelent: Hoffman, David E.: Oligarchák. Erő és hatalom az új Oroszországban*. Századvég Kiadó, Budapest, pp. 601–612.
- Guriev, Sergei – Rachinsky, Andrei (2005): The Role of Oligarchs in Russian Capitalism. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 19. No. 1. pp. 131–150.
- Guriev, Sergei (2010): Business Groups in Russia. *Megjelent: Colpan, Asli M. – Hikino, Takashi – Lincoln, James R. (szerk.): The Oxford Handbook of Business Groups*. Oxford University Press, New York, pp. 526–546.
- Guriev, Sergei (2013): New wave of Russian privatization. *Note from the French-Russian Observatory*, No. 2.
- Gurvich, Evsei – Lebedinskaya, Elena – Simachev, Yuri – Yakovlev, Andrei (2010): Russia Country Report. *Megjelent: Bertelsmann Stiftung (szerk.): Managing the Crisis. A Comparative Assessment of Economic Governance in 14 Economies*. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.
- Hall, Peter A. – Soskice, David (2001): *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press, Oxford.
- Hanson, Philip – Teague, Elizabeth (2007): Big Business and the State in Russia. *Europe-Asia Studies*, Vol. 57. No. 5. pp. 667–680.
- Hanson, Philip (2003): *The Rise and Fall of the Soviet Economy. An Economic History of the USSR from 1945*. Pearson Education Limited, Edinburgh.
- Hanson, Philip (2009): The Resistible Rise of State Control in the Russian Oil Industry. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 50. No. 1. pp. 14–27.
- Henderson, James (2015): Key Determinants for the Future of Russian Oil Production and Exports. *OIES Paper*, WPM 58. Oxford Institute for Energy Studies, Oxford, április.

- Hoffman, David E. (2005): *Oligarchák. Erő és hatalom az új Oroszországban*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Ito, Katsuya (2008): Oil Price and Macroeconomy in Russia. *Economics Bulletin*, Vol. 17. No. 17. pp. 1–9.
- Jaszin, Jevgenyij (2005): *Prizsivjotszja li gyemokratyija v Rosszii*. Novoje izdatyelsztvo, Moszkva.
- Jaszin, Jevgenyij (2011): Lekcija 7. Privatyizacija.
<https://www.hse.ru/data/2011/11/14/1272854588/%D0%9B%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%8F%207%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F.ppt>
- Johnson, Juliet (1997): Russia's Emerging Financial-Industrial Groups. *Post-Soviet Affairs*, Vol. 13. No. 4. pp. 333–365.
- Karas, Alexei – Schoors, Koen – Weill, Laurent (2010): Are private banks more efficient than public banks? Evidence from Russia. *Economics of Transition*, Vol. 18. No. 1. pp. 209–244.
- Kazakova, Marija – Szinyelnyikov-Muriljov, Szergej (2009): Konjunktura mirovovo rinka energonoszityelej i tyempi ekonomicseszkovo rosztu v Rosszii. *Ekonomicseszkaja polityika*, No. 5. http://www.iet.ru/files/text/policy/2009_5/kazakova.pdf
- Kerr, Roger (1996): Privatising Russia. *The Independent*, október 18.
<http://nzinitiative.org.nz/site/nzinitiative/files/speeches/speeches-96-97/privatis-russia.doc.htm>
- King, Lawrence (2007): Central European Capitalism in Comparative Perspective. *Megjelent: Hancké, Bob – Rhodes, Martin – Thatcher, Mark (szerk.): Beyond Varieties of Capitalism. Conflicts, Contradictions, and Complementarities in the European Economy*. Oxford University Press, Oxford, pp. 307–327.
- Korhonen, Iikka – Ledyeva, Svetlana (2010): Trade Linkages and Macroeconomic Effects of the Price of Oil. *Energy Economics*, Vol. 32. No. 4. pp. 848–856.
- Korostikov, Mikhail (2015): Leaving to Come Back: Russian Senior Officials and the State-Owned Companies. *Russie.Nei.Visions*, No. 87. ifri, Russia/NIS Center, augusztus 25.
- Kosals, Leonid (2006): Interim outcome of the Russian transition: clan capitalism. *Discussion Paper*, No. 610. Kyoto Institute of Economic Research, Kyoto University, Kyoto, január.
- Kuboniwa, Masaaki (2012): Diagnosing the 'Russian Disease': Growth and Structure of the Russian Economy. *Comparative Economic Studies*, Vol. 54. No. 1. pp. 121–148.
- Kudrin, Alexey – Gurvich, Evsey (2015): A new growth model for the Russian economy. *BOFIT Policy Brief*, No. 1. Bank of Finland, BOFIT Institute for Economies in Transition.

- Lahov, Andrej (2006): Aktualnije voproszi reszstrukturizacii organizacionno-pravovih form v goszudarsztvennom szektore ekonomiki. *Megjelent: Svecov, Alekszandr* (szerk.): *Tyeorija i praktika szisztjemnih preobrazovanyij*. KomKnyiga, Moszkva, pp. 181–186. <http://www.isa.ru/proceedings/images/documents/2006-22/181-186.pdf>
- Lane, David (2014): *The Capitalist Transformation of State Socialism: The Making and Breaking of State. Social Society, and What Followed*. Routledge, Abingdon – New York.
- Ledeneva, Aleva V. (2013): *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*. Cambridge University Press, New York.
- Lenta.ru (2009): Pravityelsztvo szosztavilo szpiszok szisztjemoobrazujuscsih rosszijszkih bankov. Február 5. <https://lenta.ru/news/2009/02/05/help/>
- Leonard, Carol Scott – Pitt-watson, David (2013): *Privatization and Transition in Russia in the Early 1990s*. Routledge.
- Liuhto, Kari – Vahtra, Peeter (2009): Who governs the Russian economy? A cross-section of Russia's largest corporations. *Electronic Publications of Pan-European Institute*, No. 12/2009.
- Markus, Stanislav (2015): *Property, Predation, and Protection: Piranha Capitalism in Russia and Ukraine*. Cambridge University Press, New York.
- Mau, Vladimir (2013): The socio-political context. *Megjelent: Sinelnikov-Mourylev, Sergey – Radygin, Alexander – Glavatskaya, Nina* (szerk.): *Russian Economy in 2012. Trends and Outlooks*. (Issue 34) Gaidar Institute for Economic Policy, Gaidar Institute Publishers, Moscow, pp. 9–25.
- Mau, Vladimir (2016a): Anti-crisis measures or structural reforms: Russian economic policy in 2015. *Russian Journal of Economics*, Vol. 2. Issue 1. pp. 1–22.
- Mau, Vladimir (2016b): Russian Economic Policy in 2015: Anti-crisis measures or structural reforms. *Megjelent: Sinelnikov-Mourylev, Sergey – Radygin, Alexander* (szerk.): *Russian Economy in 2015. Trends and Outlooks*. (Issue 37) Gaidar Institute for Economic Policy, Gaidar Institute Publishers, Moscow, pp. 9–32.
- Menshikov, Stanislav (1999): Russian Capitalism Today. *Monthly Review*, Vol. 51. No. 3.
- Minekonomrazvityija Rosszii (2014): V plan privatyzacii na 2014–2016 godi vnyeszeni boleje 400 objektov. Augusztus 21. <http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/govproperty/20140821>
- Minekonomrazvityija Rosszii (2015): Perecseny szisztjemoobrazujuscsih organyizacij. Február 8. <http://economy.gov.ru/minec/about/structure/depSectorEconom/2015020801>
- Minekonomrazvityija Rosszii (é. n.): Gyejatyelnoszty insztityutov razvityija. <http://economy.gov.ru/minec/activity/sections/instdev/institute/>
- Moscow Times (2003): Russia No. 4 on Forbes' Billionaires List. Március 3. <http://old.themoscowtimes.com/business/article/tmt/240042.html/>

- Moscow Times (2009a): Medvedev Orders Probe of State Corporations. Augusztus 10. <http://www.themoscowtimes.com/news/article/medvedev-orders-probe-of-state-corporations/380370.html>
- Moscow Times (2009b): Medvedev Demands Plan to Revamp State Corporations. November 16. <http://www.themoscowtimes.com/sitemap/free/2009/11/article/medvedev-demands-plan-to-revamp-state-corporations/389486.html>
- Nakanune.ru (2013): „Igyeologicseszkaja privatizacija” – goszimuscsesztvo na trillion uzse proszto razdajut novim szobsztvennyikam? Június 28. <http://www.nakanune.ru/service/print.php?articles=7886>
- Narbone, Luigi (1996): Privatisation and Enterprise Restructuring in the Russian Federation. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, Vol. 31. No. 3. pp. 13–22.
- OECD (2006): *OECD Economic Surveys: Russian Federation 2006*. OECD Publishing.
- OECD (2011): *OECD Economic Surveys: Russian Federation 2011*. OECD Publishing.
- OECD (2014): *OECD Economic Surveys: Russian Federation 2013*. OECD Publishing.
- Pirani, Simon (2011): What Makes Russian Capitalism: A Response to Ruslan Dzarasov. *Debate: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*, Vol. 19. No. 1–2. pp. 499–506.
- Popov, Vladimir (2013): The economic situation in present-day Russia. *Megjelent: Black, J.L. – Johns, Michael (szerk.): Russia after 2012. From Putin to Medvedev to Putin: Continuity, Change, or Revolution?* Routledge, Oxon, pp. 89–100.
- Popova, Tatiana (1998): Financial-Industrial Groups (FIGs) and Their Roles in the Russian Economy. *Review of Economies in Transition – Idäntalouksien katsauksia*, No. 7.
- Putin, Vladimir (2012): Address to the Federal Assembly. The Kremlin, Moscow, december 12. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/17118>
- Putin, Vladimir (2013): Presidential Address to the Federal Assembly. The Kremlin, Moscow, december 12. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/19825>
- Putin, Vladimir (2014): Presidential Address to the Federal Assembly. The Kremlin, Moscow, december 4. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47173>
- Radigin, Alekszandr – Szimacsov, Jurij – Entov, Revold (2011): Goszudarsztvo i razgoszudarsztvlenyje: riszki i ogranyicsenyija „novoj privatyzacionnoj polityiki”. *Voproszi ekonomiki*, No. 9. pp. 4–26.
- Radygin, Alexander – Simachev, Yury – Entov, Revold (2015): The state-owned company: “State failure” or “market failure”? *Russian Journal of Economics*, Vol. 1. Issue 1. pp. 55–80.
- Radygin, Alexander (1995): Privatisation in Russia: Hard Choice, First Results, New Targets. *New Series*, No. 12. Centre for Research into Communist Economies (CRCE), London, június.

- Radygin, Alexander – Entov, Revold (2009): Institutions and economic growth: some realities of contemporary Russia. *Working Paper*.
<http://www.iep.ru/files/RePEc/gai/wpaper/0009Radygin-Entov.pdf>
- Rautava, Jouko (2013): Oil Prices, Excess Uncertainty and Trend Growth: A Forecasting Model for Russia's Economy. *Focus on European Economic Integration*, Q4/2013. pp. 77–87.
- Réthy Sándor (2003): Philip Hanson: The rise and fall of the Soviet economy. An Economic History of the USSR from 1945 (Pearson Education Limited, Edinburgh, 2003, 279 oldal). *Közgazdasági Szemle*, 50. évf. 7–8. sz. pp. 727–731.
- RIA Novosztyi (2011): Dvorkovics: gyirektyivi obesszmiszlivajut nyezaviszimih gyirektorov goszkompanyij. Július 29.
<http://ria.ru/economy/20110729/409198280.html>
- RBK (2015): CB vpervije nazval gyeszjatku szisztyemno znacsimih bankov. Július 15.
<http://www.rbc.ru/finances/15/07/2015/55a689959a7947f55e7b439f>
- RBK (2016): Duma otlucsila podkontrolnije ofsoram kompanyii ot bjudzsetnoj podgyerzski. Január 27.
<http://www.rbc.ru/economics/27/01/2016/56a864149a7947b233646a88>
- Robinson, Neil (2011): Russian Patrimonial Capitalism and the International Financial Crisis. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 27. No. 3–4. pp. 434–455.
- Roszsztat (2012): *Rosszijszkij sztatyiszticzeszkij jezsegodnyik 2012*. Sztatyiszticzeszkij Szbornyik. Fegyeralnaja szluzsba goszudarsztvennoj sztatyisztiki (Roszsztat), Moszkva.
- Roszsztat (2015a): *Rosszija v cifrah 2015*. Kratkij sztatyiszticzeszkij szbornyik. Fegyeralnaja szluzsba goszudarsztvennoj sztatyisztiki (Roszsztat), Moszkva.
- Roszsztat (2015b): *Rosszijszkij sztatyiszticzeszkij jezsegodnyik 2015*. Sztatyiszticzeszkij Szbornyik. Fegyeralnaja szluzsba goszudarsztvennoj sztatyisztiki (Roszsztat), Moszkva.
- RT (2014): Medvedev seeks civil servants' return to state corporation boards. December 26. <https://www.rt.com/politics/217751-medvedev-russian-state-corporations-management/>
- Rutland, Peter (2012): The Business Sector in Post-Soviet Russia. *Megjelent: Gill, Graeme (szerk.): Handbook of Russian Politics and Society*. Routledge, pp. 288–304.
- RZD (2016): Ocenka efektyivnyosztyi masztaba ucsasztyija goszudarsztvennih kompanij v ekonomike RF. Január 15. <http://www.rzd-partner.ru/news/different/otsenka-ieffektivnosti-masshtaba-uchastiia-gosudarstvennykh-kompanii-v-ieconomike-rf/>
- Settles, Alexander – Gillies, James – Melitonyan, Olga (2011): Corporate governance in Russia: does a culture really change? *Megjelent: Mallin, Christine A. (szerk.): Handbook on International Corporate Governance: Country Analyses*. Edward Elgar Publishing, pp. 149–176.

- Shevtsova, Lilia (2007): *Russia – Lost in Transition: The Yeltsin and Putin Legacies*. Carnegie Endowment for International Peace.
- Shleifer, Andrei (2005): *A Normal Country: Russia after Communism*. Harvard University Press, Cambridge (MA) – London.
- Simai Mihály (2011): Az Orosz Föderáció a XXI. században, az átalakulás és a világgazdasági integrálódás útjain. *Megjelent: Simai Mihály (szerk.): Oroszország két világ között*. Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 21–169.
- Simoni, Nodari (2004): The Energy Dimension in Russian Global Strategy. Russian Energy Policy in East Siberia and the Far East. The James A. Baker III Institute for Public Policy at Rice University, Houston, október.
<https://www.bakerinstitute.org/media/files/Research/63bef716/russian-energy-policy-in-east-siberia-and-the-far-east.pdf>
- Sprenger, Carsten (2010): State Ownership in the Russian Economy: Its Magnitude, Structure and Governance Problems. *ICEF Working Paper*, február.
<http://ssrn.com/abstract=1311223>
- Sprenger, Carsten (2012) Does Nationalization Work? Evidence from Russian State Takeovers. European Financial Management Association 2012 Annual Meetings, Barcelona, június 27–30.
http://www.efmaefm.org/0EFMAMEETINGS/EFMA%20ANNUAL%20MEETINGS/2012-Barcelona/papers/EFMA2012_0612_fullpaper.pdf
- Sputnik (2015): Russian PM Says Lower State Role in Economy Best Anti-Crisis Measures. Január 29.
<https://sputniknews.com/business/20150129/1017490732.html>
- Suni, Paavo (2007): *Oil Prices and the Russian Economy: Some Simulation Studies with NiGEM*. ETLA, The Research Institute of the Finnish Economy, Helsinki.
- Sz. Bíró Zoltán (2003a): Oroszország csata közben. *Élet és Irodalom*, 47. évf. 45. sz.
- Sz. Bíró Zoltán (2003b): Állam és oligarchia. Oroszország csata előtt? *2000*, 9. sz. pp. 10–19.
- Sz. Bíró Zoltán (2007): A putyini Oroszország. Kommentár, prófécia nélkül. *2000*, 6–7. sz. pp. 32–38.
- Sz. Bíró Zoltán (2010): Az „irányított demokrácia” putyini világa. *Mozgó Világ*, 36. évf. 11. sz. pp. 21–29.
- TASS (2015): State representatives to return to Russia’s major companies’ boards — PM Medvedev. Április 21. <http://tass.ru/en/russia/790776>
- TPP RF (é. n.): Perecseny goszudarsztvennih insztyitotov razvityija. Torgovo-promislennaja palata Rosszijszkoj Fegyeracii (TPP RF).
<http://tpprf.ru/download.php?GET=6LPAY%2F81Bmwygecc6A%2B1gQ%3D%3D>
- Treisman, Daniel (2008): Putin’s Silovarchs. *Orbis*, Vol. 51. No. 1. pp. 141–153.
- Treisman, Daniel (2010): “Loans for Shares” Revisited. *Post-Soviet Affairs*, Vol. 26. No. 3. pp. 207–227.

- Treisman, Daniel (2016): Russia's Billionaires. *American Economic Review: Papers & Proceedings*, Vol. 106. No. 5. pp. 236–241.
- Troika Dialog (2008): Who Owns Russia? Corporate Governance Profiles. Annual 2008. Troika Dialog, Moscow.
- Troika Dialog (2012): Equity Strategy – Who Owns the Equity Market and Why It Matters. Troika Dialog, Moscow, augusztus 8.
- USTR (2015): Russia. Office of the U.S. Trade Representative (USTR).
<https://ustr.gov/sites/default/files/files/reports/2015/NTE/2015%20NTE%20Russia.pdf>
- Vasileva, Alexandra (2014): Continuity and change in Russian capitalism. *Megjelent: Becker, Uwe (szerk.): The BRICs and Emerging Economies in Comparative Perspective: Political economy, liberalisation and institutional change*. Routledge, Abingdon, pp. 100–122.
- Vedomosztyi (2007a): Glavnij szobsztvennyik sztrani. Február 13.
<https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2007/02/13/glavnyi-sobstvennik-strany>
- Vedomosztyi (2007b): V csom nye vinovat Csubajsz. Április 16.
<http://info.vedomosti.ru/smartmoney/article/2007/04/16/2752>
- Vernikov, Andrei (2012) The Impact of State-Controlled Banks on the Russian Banking Sector. *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 53. No. 2. pp. 250–266.
- Volkov, Vadim (2008): Russia's New "State Corporations". Locomotives of Modernization or Covert Privatization Schemes? *PONARS Eurasia Policy Memo*, No. 25. The European University at St. Petersburg, augusztus.
- Volossov, Igor (2011): Goszudareva dolja. *Rosszijszkaja Biznyesz-gazeta – Biznyesz i vlaszty*, No. 803 (21). <https://rg.ru/2011/06/28/biznes.html>
- Weiner Csaba (2009): A világgazdasági válság hatása Oroszországra – az orosz válságkezelő intézkedések. *Megjelent: Weiner Csaba (szerk.): A globális válság: hatások, gazdaságpolitikai válaszok és kilátások 7. kötet. Válság Oroszországban és Ukrajnában: eltérő válságkezelési lehetőségek*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, pp. 7–90. <http://www.vki.hu/kot/ecostat/07-Weiner-Csaba.pdf>
- Weiner Csaba (2011): A válság hatása az orosz gazdaságra és államra. *Megjelent: Ludvig Zsuzsa – Meisel Sándor (szerk.): Kelet-Európa tanulmányok VIII. szám. Gazdasági válság a posztsovjet térségben. Oroszország, Belorusszia és Közép-Ázsia*. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, pp. 44–112. <http://real.mtak.hu/35475>
- World Bank (2005): *From Transition to Development: A Country Economic Memorandum for the Russian Federation*. World Bank, Moscow.
- World Bank (2010): *Russian Economic Report*, No. 21. Március.
- World Bank (2016): *Russian Economic Report*, No. 35. Április.
- Yakovlev, Andrei (2006) The evolution of business – state interaction in Russia: From state capture to business capture? *Europe-Asia Studies*, Vol. 58. No. 7. pp. 1033–1056.

- Yakovlev, Andrei (2008a): State-business relations and improvement of corporate governance in Russia. *Staff Seminars*. Kiel Institute for the World Economy, Kiel, augusztus 5. https://www.ifw-kiel.de/konfer/staff-seminar/paper/folder.2008-02-22.4077567561/yakovlev_paper.pdf
- Yakovlev, Andrei (2008b): State-business relations and improvement of corporate governance in Russia. *BOFIT Discussion Papers*, No. 26. Bank of Finland, BOFIT Institute for Economies in Transition.
- Zweynert, Joachim (2010): Conflicting Patterns of Thought in the Russian Debate on Transition: 2003–2007. *Europe-Asia Studies*, Vol. 62. No. 4. pp. 547–569.